

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปฏิบัติงานวิชาการของสถานศึกษา
สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต 3 ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารและ
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีขอบข่ายในการนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. การบริหารงานวิชาการ
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 3.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน
 - 3.2 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 3.3 หลักการและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 3.4 สภาพทั่วไปของภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน
 - 3.5 แนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา
4. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปฏิบัติงานวิชาการในสถานศึกษา
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 5.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การนำเสนอแนวคิดการจัดการศึกษาในด้านความมุ่งหมายและความสำคัญในการจัดการศึกษา ได้เน้นที่ประเด็นสำคัญ 3 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญสูงสุดในการปกครองประเทศ กำหนดการจัดการศึกษาในมาตรา 42 ไว้ คือนุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้ทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองท้องถิ่นและเอกชน ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติการจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพและเอกชนภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ ย่อมได้รับการคุ้มครอง

ประการที่สอง พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้กำหนดความมุ่งหมายในการจัดการศึกษา ดังนี้

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สาม หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข แลมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า
3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยีปรับวิธีการคิด วิธีการทำงาน ได้เหมาะสมกับสถานการณ์
4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต
5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี
6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าเป็นผู้บริโภค
7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม

9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม สถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต 3 เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่จัดการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลในสังคมตามลักษณะที่พึงประสงค์ในอนาคต ดังนั้น จึงต้องจัดการศึกษาตามความมุ่งหมายทั้งสามประการ คือจัดการศึกษาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาคุณภาพของคนหรือประชากรคน หรือประชากรที่มีคุณภาพย่อมสร้างเศรษฐกิจสร้างสังคม สร้างวัฒนธรรม อนุรักษ์ และสร้างสิ่งแวดล้อม สร้างจิตใจชนิดที่เชื่อมโยงกันได้อย่างสมดุล อันจะนำไปสู่ความผาสุกของสังคมไทยโดยส่วนรวม

2. การบริหารงานวิชาการ

2.1 ความหมายของการบริหารงานวิชาการ

การบริหารงานวิชาการ เป็นงานหลักหรือเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษาที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มุ่งให้กระจายอำนาจในการบริหารจัดการ ไปให้สถานศึกษาให้มากที่สุด ด้วยเจตนารมณ์ที่จะให้สถานศึกษาดำเนินการได้โดยอิสระ คล่องตัว รวดเร็ว สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ซึ่งจะเป็ปัจจัยสำคัญทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งในการบริหารและการจัดการ สามารถพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนการวัดผล ประเมินผล รวมทั้งการวัดปัจจัยเกื้อหนุน การพัฒนาคุณภาพนักเรียน ชุมชน ท้องถิ่น ได้อย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 : 33) ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการบริหารงานวิชาการไว้ดังนี้

จันทร์ธานี สงวนนาม. (2545 : 142) กล่าวว่าการบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดในสถานศึกษาซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับปรุง พัฒนาการเรียนการสอน ให้เกิดผลตามเป้าหมายของหลักสูตรอย่างมีประสิทธิภาพ

อุทัย บุญประเสริฐ (2540 : 14) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการว่า งานวิชาการของโรงเรียนที่แท้จริงนั้น มีความหมายและขอบเขตกว้างขวางมากกว่าตัวหลักสูตร

และการสอนแต่จะมีหลักสูตรเป็นแกนกลางโดยเฉพาะในกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนนั้น หลักสูตรจะเป็นตัวกำกับในเรื่องเนื้อหาความรู้ที่จะสอน ในเรื่องทักษะที่ต้องการในเรื่องคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามจุดหมายของหลักสูตรที่ต้องทำให้เกิดขึ้นและยังครอบคลุมไปถึงส่วนที่ว่าด้วยสุขภาพอีกด้วย

ปรีชา คัมภีร์ปกรณ (2544 : 160) กล่าวว่า งานวิชาการเป็นงานที่สำคัญที่สุดของการจัดการ โรงเรียนประถมศึกษา ในการดำเนินงานด้านนี้ต้องหาวิธีการจัดการงานสนับสนุนงานวิชาการให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงานด้านนี้

จากความหมายของการบริหารงานวิชาการที่ได้กล่าวมาสรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการ คือ การบริหารกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรและถือว่าการบริหารงานวิชาการเป็นหน้าที่หลักที่สำคัญของผู้บริหาร

2.2 ความสำคัญของการบริหารงานวิชาการ

การบริหารงานวิชาการเป็นสิ่งที่ผู้บริหารโรงเรียนต้องรับผิดชอบ และเป็นผู้นำทางวิชาการ โดยทำงานร่วมกับครู ให้คำแนะนำ และประสานงานให้ครูทุกคนทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ กระจายอำนาจและมอบหมายความรับผิดชอบให้ครูทุกคนเพื่อให้ได้ทำงานด้วยความเต็มใจ และตระหนักถึงหน้าที่สำคัญของคุณครูเพื่อถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียนเต็มความสามารถ ผู้บริหารต้องตระหนักอยู่เสมอว่า โรงเรียนนั้นมีองค์ประกอบหลายอย่างซึ่งนอกเหนือจากการเรียนการสอนในห้องเรียนแล้ว ยังมีกิจกรรมทุกอย่างในโรงเรียนที่ก่อเกิดการเรียนรู้ทางวิชาการ และทักษะในการประกอบอาชีพของนักเรียนให้มีประสิทธิภาพ สูงสุด บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องและส่งเสริมงานวิชาการในโรงเรียนก็คือผู้ช่วยผู้บริหาร โรงเรียนฝ่ายวิชาการ และผู้บริหารโรงเรียนนั่นเอง

อุทัย บุญประเสริฐ (2540 : 34) กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการเป็นงานหลักของโรงเรียน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ มาตรฐานคุณภาพการศึกษาจะปรากฏเด่นชัดเมื่อการบริหารงานวิชาการประสบผลสำเร็จ การบริหารงานวิชาการจึงนับว่ามีบทบาทสำคัญสูงต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการบริหารงานโรงเรียน แต่การบริหารงานวิชาการ โรงเรียนจะมีคุณภาพดีมากขึ้นเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการที่สำคัญที่สุดได้แก่ผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญแก่งานวิชาการ ต้องเข้าใจขอบเขตการดำเนินงานและภาระหน้าที่ของการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนเป็นอย่างดี

จันทร์ธานี สงวนนาม (2545 : 143) กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารสถานศึกษาและเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารการศึกษาที่ผู้บริหารจะต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ส่วนการบริหารงานด้านอื่น ๆ นั้น แม้จะมีความสำคัญเช่นเดียวกัน แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนส่งเสริมสนับสนุนให้งานวิชาการดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจะต้องสนับสนุนให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุจุดหมายของหลักสูตร

นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์ (2545 : 4) กล่าวว่า งานวิชาการเป็นงานที่สำคัญของการบริหารการศึกษาทุกระดับ ซึ่งผู้บริหารการศึกษาจะต้องรับผิดชอบ ผู้บริหารการศึกษาจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร ประมวลการสอน อุปกรณ์การสอน ตารางสอน แบบห้องสมุด โรงเรียน การวัดผลการศึกษา การสอนต่าง ๆ ที่ทันสมัยอยู่เสมอ งานวิชาการจะชี้ให้เห็นถึงคุณภาพและประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาของหน่วยงานนั้น ผู้บริหารการศึกษาจะต้องให้ความสำคัญใส่งานวิชาการเป็นพิเศษและถือว่าการบริหารงานวิชาการเป็นหัวใจของการเรียนการสอนในโรงเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2545 : 16) ได้รายงานว่า จากผลสรุปในการระดมความคิดของครูผู้ปฏิบัติการสอน ผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษาศึกษานิเทศก์อำเภอ ศึกษานิเทศก์จังหวัด หัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอและผู้อำนวยการประถมศึกษาจังหวัด ได้เสนอแนะว่าผู้บริหารควรใช้เวลาในการบริหารงานวิชาการ เช่น การวางแผนและโครงการ การควบคุมติดตาม กำกับ และนิเทศเฉลี่ยสัปดาห์ละ 12 - 13 ชั่วโมง หรือร้อยละ 35 ของเวลาทั้งหมด

จากความสำคัญของการบริหารงานวิชาการดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า งานวิชาการเป็นงานหลักของการบริหารสถานศึกษาซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่น ๆ นอกจากนี้ผู้บริหารต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขอบข่ายและภาระหน้าที่ของการบริหารงานวิชาการเพื่อที่จะพัฒนาปรับปรุงนักเรียนให้บรรลุจุดหมายของหลักสูตรต่อไป

2.3 ขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ

งานวิชาการถือว่าเป็นงานหลักที่สำคัญที่สุดของโรงเรียน ซึ่งมีขอบข่ายงานกว้างขวางมากไม่สามารถที่จะดูแลคนเดียวได้ทั่วถึงทุกด้าน จึงจำเป็นต้องมีผู้บริหารโรงเรียนจะต้องกระจายอำนาจในการบริหารงานวิชาการอย่างชัดเจน มีการวางแผนในการทำงานอย่างเป็นระบบสะดวกในการประสาน นอกจากนั้นผู้บริหารจะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารงาน มีการกระจายอำนาจให้บุคลากรทุกคนให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกันลดหลั่นกัน

ไปตามหน้าที่ของแต่ละบุคคล ผู้บริหารต้องคอยติดตาม ควบคุม กำกับ ดูแล กระตุ้นให้ครู อาจารย์ มีความกระตือรือร้นขยันขันแข็ง ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การสอนอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารต้องเป็นแบบอย่างแก่ครู อาจารย์ทุกคน เป็นผู้นำทางวิชาการ ให้เสรีภาพทางวิชาการ พัฒนาบุคลากรอย่างมีระบบและต่อเนื่อง ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีความก้าวหน้าในอาชีพ ราชการ ให้ขวัญกำลังใจอย่างทั่วถึง ซึ่งจะส่งผลให้โรงเรียนเจริญ ก้าวหน้าพัฒนาสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการต่อไป

งานวิชาการในโรงเรียนเป็นการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่ นักเรียน ตลอดจนการอบรมศีลธรรม จรรยาและความประพฤติของนักเรียนในขณะที่เดียวกันความสำเร็จของสถานศึกษาอยู่ที่การบริหารงานวิชาการ ซึ่งงานวิชาการมีขอบข่ายกว้างขวางในด้านหลักสูตร และการเรียนการสอนจะครอบคลุมตั้งแต่การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการ การจัดดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอน การจัดบริการการสอนและ การจัดการวัดและประเมินผล รวมทั้ง การติดตามผล

ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2543 : 3) กล่าวว่า ขอบข่ายของงานวิชาการจะประกอบด้วยงานต่อไปนี้

1. การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร และการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน มีรายละเอียดงาน ดังนี้ แผนปฏิบัติงานวิชาการ ได้แก่ การประชุมเกี่ยวกับหลักสูตรการจัดปฏิทินการศึกษา ความรับผิดชอบงานตามภาระหน้าที่ การจัดชั้นตอนและเวลาในการทำงาน โครงการสอน เป็นการจัดรายละเอียดเกี่ยวกับวิชาที่ต้องสอนตามหลักสูตร บันทึกการสอนเป็นการแสดงรายละเอียดของการกำหนดเนื้อหาที่จะสอนในแต่ละคาบเวลาของแต่ละวันหรือสัปดาห์ โดย การวางแผนล่วงหน้า และยึด โครงการสอนเป็นหลัก

2. การจัดดำเนินการเกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนในสถานศึกษาดำเนินไปด้วยดี และสามารถปฏิบัติได้ จึงต้องมีการจัดเกี่ยวกับการเรียนการสอนดังนี้

- 2.1 การจัดตารางสอน เป็นการกำหนดวิชา เวลา ผู้สอน สถานที่ ตลอดจนผู้เรียนในแต่ละรายวิชา

- 2.2 การจัดชั้นเรียน เป็นงานที่ฝ่ายวิชาการต้องประสานกับฝ่ายอาคารสถานที่ รวมทั้งการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในห้องเรียน

- 2.3 การจัดครูเข้าสอน การจัดครูเข้าสอนต้องพิจารณาถึงความพร้อมของสถานศึกษา และความพร้อมของบุคลากร รวมถึงการเชิญวิทยากรภายนอกมาช่วยสอน

2.4 การจัดแบบเรียน โดยปรกติสถานศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการจะใช้แบบเรียนที่กระทรวงกำหนด นอกจากนั้นครูอาจใช้หนังสืออื่นเป็นหนังสือประกอบหรือจากเอกสารที่ครูเตรียมเอง

2.5 การปรับปรุงการเรียนการสอน เป็นการพัฒนาครูผู้สอนให้ก้าวหน้าทันวิทยาการเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ ความก้าวหน้าของสังคม ธุรกิจ อุตสาหกรรม เป็นต้น

2.6 การฝึกงาน จุดมุ่งหมายของการฝึกงานเป็นการให้นักเรียนนักศึกษารู้จักนำเอาทฤษฎีมาประยุกต์ใช้กับชีวิตจริง ทั้งยังมุ่งให้ผู้เรียน ได้เห็นปัญหาที่แท้จริงในสาขาวิชา และอาชีพนั้น เพื่อให้โอกาสผู้เรียนได้เตรียมตัวที่จะออกไปเผชิญกับชีวิตจริงต่อไป

3. การจัดการเกี่ยวกับการเรียนการสอน เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและการส่งเสริมการจัดหลักสูตรและโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ได้แก่

3.1 การจัดสื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่เอื้อต่อการศึกษานักเรียนนักศึกษา เน้นเครื่องมือและกิจกรรมให้ครูได้เลือกใช้ในการสอน

3.2 การจัดห้องสมุด เป็นที่รวมหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ และวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นแหล่งวิทยาการ ให้นักเรียนนักศึกษาได้ศึกษาและค้นคว้าเพิ่มเติม

3.3 การนิเทศการสอน เป็นการช่วยเหลือแนะแนวครูให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขปัญหาการเรียนการสอน

4. การวัดและประเมินผล กระบวนการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในด้านการตรวจสอบและวิเคราะห์ผลการเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536 : 4) ได้กำหนดองค์ประกอบขอบข่ายของงานวิชาการไว้ ดังนี้

1. งานด้านหลักสูตรและการนำหลักสูตร ไปใช้

ปัจจุบัน ได้มีการประกาศใช้หลักสูตรใหม่ที่เรียกว่า “หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544” ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปเนื้อหาสาระของหลักสูตร ให้ทันสมัย เหมาะสมกับระดับอายุและวุฒิภาวะของผู้เรียนและแก้ไขสาระที่ซ้ำซ้อน ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมวิชาการเป็นหน่วยงานในการดำเนินการ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ซึ่งเป็นหลักสูตรแกนกลางเพื่อให้สถานศึกษาจัดทำสาระของหลักสูตรใน ส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามที่กระทรวง ศึกษาธิการ ได้มีประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนั้นกิจกรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษา จะต้องดำเนินการในเรื่องที่เกี่ยวกับหลักสูตรและการบริหารหลักสูตรได้แก่

1.1 การศึกษาสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรและการจัดระบบ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องศึกษาสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นองค์ความรู้เดิม โดยจะต้องนำมาจัดให้เป็นระบบและมีการกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้เป็นรายวิชาและช่วงชั้น โดยปฏิบัติตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 27 ซึ่งสถานศึกษาจะต้องจัดทำสาระการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนและสังคม ตลอดจนต้องคำนึงถึงความพร้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการจัดทำคำอธิบายรายวิชาตามหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตจริงในชุมชนแทนการเรียนรู้จากสิ่งที่ไม่ใกล้ตัว สาระการเรียนรู้มีทั้งสิ้น 8 กลุ่มสาระที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักเพื่อเสริมสร้างพื้นฐานการคิด การเรียนรู้และการแก้ปัญหา ตลอดจนการเสริมสร้างความเป็นมนุษย์ สักยภาพพื้นฐานในการคิดการทำงานและการพัฒนาตนเอง

1.2 พัฒนาระบบการเรียนรู้ หรือที่เรียกว่าการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิธีการเรียนของผู้เรียนและวิธีการสอนของครู ซึ่งครูต้องสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดวิเคราะห์และศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง โดยมีครูเป็นผู้ควบคุมดูแลเป็นการฝึกปฏิบัติให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง รู้จักวิถีคิด วิธีการดำเนินชีวิต และมีทักษะในการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้

1.3 สื่อการเรียนรู้ ผู้บริหารจะต้องจัดให้สถานศึกษามีสื่อการเรียนการสอน เพราะสื่อเป็นสิ่งที่ช่วยให้ครูและผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอนได้สะดวกยิ่งขึ้น สื่อที่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับครูผู้สอน เช่น เอกสารหลักสูตร คู่มือครู บันทึกการสอน แหล่งการเรียนรู้ ทุกรูปแบบ เครื่องมือการเรียนรู้ที่สามารถให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

1.4 การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะช่วยตรวจสอบคุณภาพของผู้เรียน ว่าผู้เรียนมีความก้าวหน้าทั้งด้านความรู้ ทักษะกระบวนการ คุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ผลการประเมินจะช่วยให้ครูผู้สอนรู้ข้อบกพร่องหรือความก้าวหน้าของผู้เรียน ทำให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้และวิธีการแก้ปัญหาหรือพัฒนาให้เหมาะสมได้

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544 : 3) มุ่งพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า
3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิด วิธีการทำงาน ได้เหมาะสมกับสถานการณ์
4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญหา และทักษะในการดำเนินชีวิต
5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี
6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าเป็นผู้บริโภค
7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ชีดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลป วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม
9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม หลักสูตรเป็นเข็มทิศที่ชี้แนวทางการจัดการศึกษาอย่างกว้าง ๆ การใช้หลักสูตรจึงต้องดำเนินกิจกรรมหลายอย่าง เพื่อเน้นให้หลักสูตรมีความชัดเจนในแง่ของการปฏิบัติมากขึ้น ซึ่งนักวิชาการได้พูดถึงการนำหลักสูตร ไปใช้ว่า หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ของผู้บริหารและครูนำหลักสูตรไปปฏิบัติให้เกิดผลแก่ผู้เรียนในโรงเรียน กิจกรรมที่สำคัญในการนำหลักสูตรไปใช้พอที่จะจำแนกได้ 3 ประการ ดังนี้
 1. การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน ได้แก่ การจัดทำวัสดุหลักสูตร อันประกอบด้วยเอกสารหลักสูตรชนิดต่าง ๆ และอุปกรณ์การสอนที่จำเป็นต้องใช้ประกอบการเรียนการสอน ตัวอย่างเอกสารหลักสูตร เช่น แผนการสอน ประมวลการสอน คู่มือครู แบบเรียน หนังสืออ่านประกอบ แบบฝึกทักษะ ฯลฯ การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน เป็นหน้าที่ของกรวิชาการ ในส่วนที่จัดทำเอกสารหลักสูตรเพื่อสร้างเอกภาพของชาติ และการจัดทำเอกสารหลักสูตรอีกส่วนหนึ่ง ทั้งนี้ต้องทำให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น

2. การจัดเตรียมสิ่งต่าง ๆ เช่น บุคลากร สถานที่ วัสดุหลักสูตร และบริการต่าง ๆ เพื่อเอื้ออำนวยให้การใช้หลักสูตรสัมฤทธิ์ผล เริ่มตั้งแต่การจัดหา การอบรมครูผู้สอน และครูฝ่ายบริการหลักสูตร จัดหาเอกสารหลักสูตรชนิดต่างๆ และอุปกรณ์การสอนที่จำเป็น จัดเตรียมห้องสมุด ห้องปฏิบัติการ และสนามกีฬา ฯลฯ งานดังกล่าวข้างต้นเป็นหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียน อันได้แก่ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการโรงเรียน

3. การสอน ซึ่งเป็นหน้าที่ของครูประจำการทั่วไป ในบรรดากิจกรรมต่าง ๆ ที่นำหลักสูตรไปใช้ การสอนนับว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุด จนกล่าวได้ว่าการสอนเป็นหัวใจสำคัญในการนำหลักสูตรไปใช้ ดังนี้ การสอนจึงเป็นของคู่กันกับหลักสูตร เปรียบประดุจด้านหัวและด้านก้อยของเหรียญ การสอนต้องพึ่งหลักสูตร และหลักสูตรต้องพึ่งการสอน เพราะหลักสูตรถึงแม้จะสวยหรูดีเด่นแลเลิศเพียงใดก็ตามแต่ครูมิได้ปฏิบัติตามเจตนารมณ์ที่หลักสูตรกำหนดไว้ หลักสูตรเป็นเพียงเครื่องประดับทางการศึกษา ซึ่งเก็บไว้แสดงให้เห็นว่าคุณค่าอันใดมิได้ ความล้มเหลวทางการศึกษาจะเกิดขึ้นทันทีถึงแม้จะได้ลงทุน ลงแรง และลงเวลาไปอย่างมากก็ตาม ดังนั้น หลักสูตรที่ดีต้องอาศัยการสอนที่ดีประกอบกัน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541 : 113-114) กล่าวถึงการบริหารหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ว่า หลักสูตรเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาที่เป็นเครื่องชี้บ่งว่าเยาวชนไทยในอนาคตควรจะเป็นพลเมืองอย่างไรที่สังคมไทยต้องการ และสามารถดำเนินชีวิตของตนได้อย่างมีความสุข ถึงแม้ว่าหลักสูตรจะสร้างขึ้นอย่างดีเลิศและเหมาะสมเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าหลักสูตรนั้นไม่มีการนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพก็ยากที่การใช้หลักสูตรจะบรรลุเป้าหมาย การบริหารหลักสูตรจึงเป็นขั้นตอนสำคัญที่ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องทุกระดับจะต้องช่วยกันดำเนินการตามขั้นตอนสำคัญในการบริหารหลักสูตรที่กรมวิชาการกำหนดไว้ ดังนี้

1. กำหนดปรัชญาและอุดมการณ์ วัตถุประสงค์ นโยบายของโรงเรียน
2. การศึกษา สรรวจปัญหาความต้องการและสภาพท้องถิ่น
3. การศึกษา สรรวจปัญหาความต้องการของนักเรียนและผู้ปกครอง
4. การศึกษา สรรวจความถนัดและความสามารถเฉพาะของนักเรียน
5. การจัดแบ่งกลุ่มนักเรียนตามความต้องการและความถนัด ความสามารถ
6. การจัดเลือกสรร พัฒนา จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรหรือรายวิชาที่สอดคล้องกับสภาพชีวิต อาชีพ เศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นและส่งเสริมความสามารถ ความถนัดเฉพาะทางของนักเรียนสู่ความเป็นเลิศ

7. การจัดบริการแนะแนวทางการศึกษา ให้นักเรียนรู้จักตนเอง รู้จักสภาพชีวิต เศรษฐกิจและสังคมและสิ่งแวดล้อม สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสภาพแวดล้อม
8. การจัดครูอาจารย์และการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนของครู
9. การใช้ทรัพยากรภายนอก คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ทรัพยากรมนุษย์ เป็นการนำทรัพยากรในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนช่วยในการเรียนการสอน
10. การจัดแผนการสอน เนื้อหาสาระ รายละเอียด เทคนิคการสอน อุปกรณ์สื่อ
11. การเตรียมสถานที่ อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้
12. การทำความเข้าใจและประชาสัมพันธ์ให้ผู้ปกครอง บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรฉบับปรับปรุง
13. การจัดกิจกรรมเสริมเป็นต้นว่า การประกวดแข่งขัน การยกย่องเชิดชูเกียรติผลงานดีเด่น การจัดนิทรรศการ การสาธิต การจัดกิจกรรมและปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาที่สมบูรณ์ ครบวงจร เช่น การจัดตั้งร้านค้าของโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการผลิต การขายผลผลิตของนักเรียน ฯลฯ

สรุป การนำหลักสูตรไปใช้เป็นการแปลงหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งจะต้องมีสำรวจศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการของนักเรียนและชุมชน รวมทั้งจัดเตรียมสื่อต่าง ๆ เช่น วัสดุประกอบหลักสูตร ได้แก่ แผนการสอน คู่มือครู แบบเรียน หนังสืออ่านประกอบ แบบฝึกทักษะ และสื่อการสอนต่าง ๆ ฯลฯ ไปจนถึงการจัดการเรียนการสอนซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในโรงเรียน และถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดเพราะการเรียนการสอนคือหัวใจของการใช้หลักสูตร ผู้บริหารและครูต้องมีกิจกรรมร่วมกัน โดยผู้บริหารเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริม และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการจัดการเรียนการสอน ส่วนครูผู้สอนจะต้องทำความเข้าใจหลักสูตรและเอกสารหลักสูตรทั้งหมด รวมทั้งวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการวัดประเมินผล จึงจะทำให้หลักสูตรประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายได้

2. งานด้านการเรียนการสอน

งานด้านการเรียนการสอนถือว่าเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญที่สุดในการที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือกันระหว่างครูและผู้บริหาร ได้มีผู้ให้ทัศนะต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2538 : 8) ได้ให้ความหมายของการสอนไว้ว่า การสอน คือ ความพยายามของคนคนหนึ่งหรือหลาย ๆ คนที่จะจัดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลคนหนึ่งหรือหลายคนเกิดการเรียนรู้ โดยให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงามทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ต่าง ๆ ไปใช้แก้ปัญหาชีวิตและปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและดำรงตนอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข หลักการสอนที่สำคัญ คือ สอนให้เรียน โดยการกระทำทดลอง ค้นคว้า และแก้ปัญหาด้วยตนเองและสอนในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตของผู้เรียน โดยสามารถนำเอาประสบการณ์ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541 : 114 - 115) ได้กล่าวว่าการเรียนการสอนเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดในกระบวนการใช้หลักสูตร เพราะเป็นกิจกรรมที่ใกล้ชิดกับเด็กและเด็กได้ปฏิบัติตามที่สุด การเรียนการสอนเป็นกิจกรรมที่ครูและเด็กทำร่วมกัน ถ้าจะแยกออกเป็น 2 ส่วน ก็เป็นการเรียน คือ กิจกรรมที่เด็กทำ และการสอน คือ กิจกรรมที่ครูทำ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ทั้งสองอย่างนี้ทำไปพร้อม ๆ กัน จึงเรียกรวมกันว่า การเรียนการสอน

ในการบริหารงานด้านการเรียนการสอน ผู้บริหารควรยึดหลักการจัดการเรียนการสอนตามแนวของหลักสูตร กล่าวคือ ครูและนักเรียนร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีเด็กเป็นศูนย์กลางของความสนใจ นั่นคือ เป็นกิจกรรมของเด็กโดยเด็กเพื่อเด็ก ครูเป็นผู้ดำเนินการให้กิจกรรมเป็นไปในแนวทางตามที่แผนการสอนและคู่มือครูเสนอแนะไว้ เด็กเป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการสอนโดยวิธีใด ๆ ก็ตาม ครูเป็นเพียงผู้ควบคุม ดูแล แนะนำเพื่อให้กิจกรรมการเรียนการสอนบรรลุวัตถุประสงค์การเรียนรู้ของหลักสูตร มีหลักการและวิธีการเป็นแนวทางปฏิบัติดังนี้

1. กระบวนการเรียนมีความสำคัญเท่ากับเนื้อหา
2. นักเรียนเป็นผู้แสดง ครูเป็นผู้กำกับกับการแสดง
3. นักเรียนค้นหาความรู้ สรุป และตัดสินใจด้วยตนเอง
4. ปฏิบัติควบคู่ไปกับทฤษฎี
5. เป็นกระบวนการกลุ่ม

วิธีการสอนที่นักเรียนได้มีส่วนร่วมและประเมินตนเองที่เหมาะสมได้แก่ ทักษะกระบวนการ 9 ประการ ซึ่งเป็นการรวบรวมวิธีการสอนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ผู้ที่จัดการเรียนการสอนโดยใช้ทักษะนี้ ไม่จำเป็นต้องกังวลว่าได้ดำเนินการตามลำดับหรือไม่ ครบทุกขั้นตอน

หรือไม่ เพราะการสอนแต่ละครั้งมีจุดเน้นต่างกัน ครูอาจเน้นทักษะบางขั้นมากและบางขั้น น้อยกว่า ความคาดหวังที่จะให้ครูผู้สอนได้ใช้ทักษะกระบวนการทั้ง 9 ประการนี้ใช้กับ นักเรียนในการทำกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อสร้างให้นักเรียนมีนิสัยรู้จักคิด รู้จักทำ และ รู้จักการแก้ปัญหาที่จะนำไปเป็นรูปแบบการแก้ปัญหาเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในโอกาสต่อไป

สำนัก มีสัจธรรม (2538 : 481) กล่าวว่า งานการเรียนการสอนควร ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นเตรียมการสอน
2. การสอนของครู การเรียนของนักเรียน
3. การวัดและการประเมินผลการเรียน

นอกจากนี้ สำนัก มีสัจธรรม (2538 : 182) ได้เสนอแนวทางดำเนินการ จัดการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

1. ให้ยืดหยุ่นตามเหตุการณ์ตามสภาพแวดล้อม
2. ต้องยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
3. บูรณาการทั้งภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม
4. เน้นกระบวนการเรียนรู้ การคิดอย่างมีเหตุผล สร้างสรรค์และเน้น

กระบวนการกลุ่ม

5. ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงให้ได้มากที่สุด
6. ศึกษา ติดตาม และแก้ไขข้อบกพร่องของนักเรียนอย่างต่อเนื่อง
7. สอดแทรกการอบรมด้านจริยธรรมและค่านิยมพึงประสงค์อย่าง

สม่ำเสมอ

8. ปฏิบัติตามค่านิยมที่เป็นพื้นฐาน
9. จัดสภาพและบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติจริงของ

ผู้เรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 5-6) กำหนด ว่าผู้บริหาร โรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

1. จัดให้มีแผนการสอนให้ครบถ้วนทุกชั้นและทุกกลุ่มประสบการณ์ ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำและกระตุ้นให้ครูจัดทำและติดตามการนำไปใช้ด้วย
2. จัดห้องเรียนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจำนวนนักเรียน รวมถึงการจัดวัสดุครุภัณฑ์และสิ่งอำนวยความสะดวกให้เพียงพอตามความจำเป็น

3. จัดสถานที่ อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้และห้องพิเศษ เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ ตามสภาพความพร้อมของโรงเรียน

4. ตรวจสอบการจัดตารางสอนให้เหมาะสมกับเวลา และสอดคล้องกับอัตราเวลาเรียนในหลักสูตรทุกกลุ่มประสบการณ์ ทุกชั้นเรียน และให้มีตารางสอนรวมของโรงเรียนด้วย

5. จัดทำหรือจัดหาเอกสารประกอบหลักสูตรและแบบพิมพ์ต่าง ๆ ที่สนับสนุน การสอน เช่น แผนการสอน คู่มือครู และเอกสารที่เกี่ยวข้องสำหรับครูผู้สอนให้เพียงพอและทุกกลุ่มประสบการณ์ โดยการสำรวจความขาดแคลนและความต้องการ

6. จัดครูประจำชั้น ประจำวิชาให้เหมาะสม โดยคำนึงถึงความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และความถนัด หากไม่สามารถดำเนินการได้ก็ให้จัดตามความสมัครใจ ทั้งนี้ ให้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับตัวนักเรียนด้วย

7. ติดตามการจัดการเรียนการสอนของครู โดยการตรวจแผนการสอนหรือบันทึกการสอนของครูอย่างสม่ำเสมอ

8. เยี่ยมชั้นเรียนหรือสังเกตการณ์สอน โดยกำหนดเป็นปฏิทินปฏิบัติงานไว้

9. จัดครูเข้าสอนแทนครูที่ขาดหรือครูที่ไม่มาปฏิบัติงาน โดยมีการบันทึกมอบหมายงานและทำบันทึกรายงานผลการปฏิบัติงานเป็นลายลักษณ์อักษร

10. ติดตามช่วยเหลือพิเศษ ช่วยแก้ปัญหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนให้แก่ครู ให้ขวัญและกำลังใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร

11. เป็นผู้นำให้ครูปรับปรุงการสอน ให้รู้จักใช้เทคนิคและวิธีการสอนแบบต่าง ๆ และเลือกกิจกรรมการสอน โดยคำนึงถึงสภาพความพร้อมของนักเรียน โรงเรียนชุมชน และสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ เพื่อให้ นักเรียนมีความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดี

รุจิรัฐ ภู่อาระและจันทร์ธานี สงวนนาม (2545 : 61) กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนตามแนวของหลักสูตร ใหม่ว่าควรมีหลักการและแนวปฏิบัติดังนี้

1. เน้นการเรียนการสอนตามสภาพจริง
2. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ค้นคว้าหาความรู้ ได้แสดงความคิดอย่างอิสระ สามารถสรุปและสร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้น ได้จากข้อมูลที่มี
3. นักเรียนเป็นผู้ปฏิบัติ ครูเป็นเพียงแหล่งข้อมูลหนึ่งจากหลาย ๆ แหล่ง และเป็นผู้อำนวยการความสะดวกให้แก่ผู้เรียน

4. เน้นการปฏิบัติที่ควบคู่ไปกับหลักการและทฤษฎี
5. เน้นวิธีการสอนจากการเรียนรู้หลาย ๆ รูปแบบ
6. ส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้กระบวนการคิดมากกว่าการค้นหาคำตอบที่ตายตัวเพียงคำตอบเดียว
7. ถือว่ากระบวนการเรียนรู้มีความสำคัญมากกว่าเนื้อหาเพื่อให้ผู้เรียนมีข้อมูลเพียงพอที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่
8. ใช้กระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้ร่วมกันและเรียนรู้ด้วยตนเอง จากแนวคิดและข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สรุปได้ว่าการเรียนเป็นหัวใจสำคัญที่ครูจะต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้แก่นักเรียนอย่างเหมาะสม จัดสภาพแวดล้อม เช่น ห้องเรียน บริเวณอาคารสถานที่ ให้มีบรรยากาศเอื้ออำนวย มีวัสดุ อุปกรณ์ สื่อการเรียน การสอน ตลอดจนพัฒนาเทคนิคการสอนอยู่เสมอ มีกระบวนการกำกับ ติดตาม เพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุวัตถุประสงค์ตามหลักสูตร ผู้บริหารต้องให้ความสำคัญโดยควบคุมดูแล ให้เป็นไปตามจุดหมายของหลักสูตร ซึ่งยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียน ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ หลากหลายรูปแบบ ให้นักเรียนมีส่วนร่วม สามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเองเพื่อพัฒนาศักยภาพให้ถึงจุดสูงสุด เห็นความสำคัญของกระบวนการกลุ่ม ช่วยกันคิด ร่วมมือกันแก้ไขปัญหา เป็นการปลูกฝังแนวทางการดำเนินชีวิตตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

3. งานด้านวัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน

งานวัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน คือ การจัดวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนเกิดความสนใจและเกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้น (สนอง เกร็ดมากและวิสิฐ วงศ์จิตราทร. 2541 : 10)

วิชัย ราษฎร์ศิริ (2542 : 61) ให้ความหมายของวัสดุประกอบหลักสูตรไว้ว่า หมายถึง สิ่งพิมพ์ที่แนะนำการจัดกิจกรรมหรือใช้ประกอบการสอนตามหลักสูตร ได้แก่ ประมวลการสอน แผนการสอน คู่มือครู คู่มือการใช้หลักสูตร คู่มือการวัดผลและประเมินผล แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบ

ศิริพร หงส์พันธุ์ (2542 : 62) กล่าวว่า สื่อการเรียนการสอน คือ เครื่องมือช่วยในการสื่อความหมายใด ๆ ก็ตามที่ครูจัดขึ้นเพื่อเสริมความรู้ของนักเรียน เช่น หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ สไลด์ ฟิล์มสตริป รูปภาพ ตลอดจนวัสดุของจริง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 22–23) อธิบายว่า วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษามีความจำเป็นต้องใช้จำนวนมาก โดยเฉพาะการนำเอาเทคโนโลยี มาช่วยในการดำเนินงานการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง ในการบริหารงานวิชาการที่ผู้บริหาร โรงเรียนจะต้องดำเนินการอย่างมีระบบ ได้แก่ การจัดหา การวางแผนการใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า การเก็บรักษาและการประเมินผลแก้ไขปรับปรุง

ขวัญเรือน แสบงบาล (2541 : 175) กล่าวว่า สื่อการสอนมีความสำคัญ คือ

1. กระตุ้นความสนใจของนักเรียนต่อเรื่องที่จะเรียน
2. ช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้
3. ช่วยให้ประสบการณ์เป็นรูปธรรมแก่นักเรียน
4. ช่วยให้เรียนรู้ได้เร็ว
5. ช่วยสร้างบรรยากาศที่ดี
6. ช่วยสร้างสถานการณ์ที่เปิดกว้างต่อการเรียนรู้

อีริคสัน (Erickson) (อ้างอิงใน ศิริพร หงส์พันธุ์, 2542 : 62) ได้อธิบาย บทบาทของสื่อการเรียนการสอน ดังนี้

1. ช่วยจัดและเสริมประสบการณ์ให้นักเรียนมากขึ้น
2. ช่วยให้ครูจัดเนื้อหาวิชาที่มีความหมายต่อชีวิตเด็กมากขึ้น
3. ช่วยให้ครูแนะนำและควบคุมนักเรียนให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์
4. ช่วยให้นักเรียนสามารถประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ที่แตกต่างออกไปตามเนื้อหาวิชา
5. ช่วยให้ครูสามารถประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ที่กำหนดไว้
6. ช่วยให้ครูสอนเนื้อหาได้ง่ายขึ้น
7. ช่วยให้ครูสอนได้รวดเร็วและถูกต้องมากขึ้นเพราะครูมีเครื่องมือช่วยการสอนเตรียมไว้ล่วงหน้า

สมเดช สีแสง (2541 : 43) กล่าวถึงองค์ประกอบในการเลือกสื่อการเรียน การสอนว่าควรปฏิบัติ ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหาวิชาของแต่ละกลุ่มประสบการณ์ ความแตกต่างของ ลักษณะเนื้อหาวิชาอยู่ที่กระบวนการเรียนรู้จะเน้นด้านใด
2. จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาที่จะสอนในแต่ละครั้งมีจุดประสงค์การเรียนรู้อย่างไร ต้องการให้เกิดอะไรกับผู้เรียน

3. ผู้เรียน ครูผู้สอนต้องคำนึงถึงวัย จำนวนผู้เรียนและจัดให้เหมาะสมเพียงพอ

4. สภาพท้องถิ่นและสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนเป็นตัวกำหนดว่าสื่อที่ครูเลือกจะสามารถนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด

องค์การ อินทรมพรรษ์ (2544 : 176) กล่าวถึงสิ่งจำเป็นที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการนำหลักสูตรไปใช้ ได้แก่ เอกสารหลักสูตร เป็นเอกสารชุดที่สำคัญและจำเป็นต้องมีไว้ในโรงเรียน วัสดุหลักสูตร เป็นเอกสารต่าง ๆ ที่เป็นแนวทางในการจัดการสอน สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีไว้ใช้เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและการจัดสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในโรงเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการสอนที่ดี

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 6-7) ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียน เกี่ยวกับงานวัสดุประกอบหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

1. จัดหาและบริการวัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนแก่ครูอย่างเพียงพอและอย่างครบถ้วน ทุกกลุ่มประสบการณ์ มีการสำรวจความต้องการ วางแผนเพื่อจัดหาและดำเนินการจัดหาบริการ และจัดทำรายงานผลการดำเนินการอย่างเป็นระบบ

2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูรู้จักทำ รู้จักใช้ และรู้จักเก็บบำรุงรักษาสื่อการสอนให้ตรงกับเนื้อหาและกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนการสอน โดยการจัดอบรมประชุม เชิงปฏิบัติการ ให้ความรู้แก่ครู จัดให้มีศูนย์สื่อหรือศูนย์วิชาการของโรงเรียนเพื่อเป็นแหล่งผลิตและบริการสื่อแก่ครูผู้สอน

3. ส่งเสริมให้ครูรู้จักคิดค้นสร้างสรรค์สื่อหรือวิธีการใหม่ ๆ ที่จะนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อนำไปสู่การสร้างผลงานทางวิชาการ

4. แสวงหาแหล่งวิทยาการที่เป็นสื่อการสอนในชุมชนหรือท้องถิ่น เช่น บุคลากร สถานที่เพื่อใช้ประกอบการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น เพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอน

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า งานวัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนเป็นงานที่ผู้บริหารและครูจะต้องดำเนินการร่วมกันเพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น การวางแผน จัดหา การจัดการบริการ การส่งเสริมให้ครูรู้จักผลิต ใช้ และเก็บรักษา จัดให้มีศูนย์สื่อ แสวงหาทรัพยากร

3. ผู้เรียน ครูผู้สอนต้องคำนึงถึงวัย จำนวนผู้เรียนและจัดให้เหมาะสมเพียงพอ

4. สภาพท้องถิ่นและสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนเป็นตัวกำหนดว่าสื่อที่ครูเลือกจะสามารถนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด

องค์การ อินทรมพรรย (2544 : 176) กล่าวถึงสิ่งจำเป็นที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการนำหลักสูตรไปใช้ ได้แก่ เอกสารหลักสูตร เป็นเอกสารชุดที่สำคัญและจำเป็นต้องมีไว้ในโรงเรียน วัสดุหลักสูตร เป็นเอกสารต่าง ๆ ที่เป็นแนวทางในการจัดการสอน สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีไว้ใช้เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและการจัดสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในโรงเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการสอนที่ดี

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 6-7) ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียน เกี่ยวกับงานวัสดุประกอบหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

1. จัดหาและบริการวัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนแก่ครูอย่างเพียงพอและอย่างครบถ้วน ทุกกลุ่มประสบการณ์ มีการสำรวจความต้องการ วางแผนเพื่อจัดหาและดำเนินการจัดหาบริการ และจัดทำรายงานผลการดำเนินการอย่างเป็นระบบ

2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูรู้จักทำ รู้จักใช้ และรู้จักเก็บบำรุงรักษาสื่อการสอนให้ตรงกับเนื้อหาและกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนการสอน โดยการจัดอบรมประชุม เชิงปฏิบัติการ ให้ความรู้แก่ครู จัดให้มีศูนย์สื่อหรือศูนย์วิชาการของโรงเรียนเพื่อเป็นแหล่งผลิตและบริการสื่อแก่ครูผู้สอน

3. ส่งเสริมให้ครูรู้จักคิดค้นสร้างสรรค์สื่อหรือวิธีการใหม่ ๆ ที่จะนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อนำไปสู่การสร้างผลงานทางวิชาการ

4. แสวงหาแหล่งวิทยาการที่เป็นสื่อการสอนในชุมชนหรือท้องถิ่น เช่น บุคลากร สถานที่เพื่อใช้ประกอบการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น เพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอน

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า งานวัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนเป็นงานที่ผู้บริหารและครูจะต้องดำเนินการร่วมกันเพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น การวางแผน จัดหา การจัดการบริการ การส่งเสริมให้ครูรู้จักผลิต ใช้ และเก็บรักษา จัดให้มีศูนย์สื่อ แสวงหาทรัพยากร

ท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์และที่สำคัญจะต้องจัดให้มีการประเมินผล การใช้สื่อ แล้วนำผลการประเมินมาวางแผนปรับปรุงต่อไป

4. งานด้านวัดผลและประเมินผล

อนันต์ ศรีโสภณ (2542 : 1) กล่าวว่า การวัดผลการศึกษาเป็นเครื่องมืออันหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพของการศึกษาในระดับต่าง ๆ เพราะผลจากการวัดจะเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจของครูและนักการศึกษาเพื่อใช้ปรับปรุงวิธีการสอน การแนะนำ การประเมินหลักสูตรแบบเรียน การใช้อุปกรณ์การสอน ตลอดจนการจัดระบบการบริหารทั่วไปของโรงเรียนและนอกจากนี้ยังช่วยปรับปรุงการเรียนการสอนของนักเรียนและการสอนของครูให้ถูกวิธียิ่งขึ้น

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2545 : 176) กล่าวว่า การประเมินผล หมายถึง กระบวนการตัดสินคุณค่าของสิ่งของหรือการกระทำใด ๆ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐาน

ชวาล แพร์ตกุล (2542 : 147) ได้ให้ความหมาย การประเมินผล ไว้ว่าเป็นกระบวนการที่ครูนำทุก ๆ รายการที่ทราบจากการวัด ไปใช้ คือ ครูนำผลจากการวัดผลเหล่านั้นมารวมกันเพื่อนำไปวินิจฉัยตีราคา คุณค่าและชี้ขาดลงเป็นผลสรุปว่าเด็กคนนั้นมีคุณภาพสูงหรือต่ำ สมควรสอบได้หรือสอบตก

รุจิร ภู่อาระ และจันทร์พรานี สงวนนาม (2545 : 63) กล่าวถึงกิจกรรมการประเมิน ผลการเรียนรู้ว่าสามารถดำเนินการได้เป็น 3 ระดับ คือ

1. การประเมินผลระดับชั้นเรียน เป็นหน้าที่สำคัญที่ครูผู้สอนจะต้องประเมินผู้เรียน ในแต่ละรายวิชา เพื่อรู้จักผู้เรียนเป็นรายบุคคลโดยใช้วิธีการที่หลากหลาย และควรทำอย่างต่อเนื่องควบคู่กันไปกับกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน

2. การประเมินผลระดับสถานศึกษา เป็นการประเมินเพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าด้านการเรียนรู้เป็นรายชั้นปี และช่วงชั้นของสถานศึกษา เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนาปรับปรุงคุณภาพของสถานศึกษาให้เป็นไปตามมาตรฐานการเรียนรู้ เพื่อนำผลการประเมินไปพิจารณาตัดสินการเลื่อนช่วงชั้น กรณีที่ผู้เรียนไม่สามารถผ่านมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่าง ๆ สถานศึกษาจะต้องจัดให้มีการสอนซ่อมเสริมและจัดให้มีการประเมินผลการเรียนรู้ด้วย

3. การประเมินผลระดับชาติ สถานศึกษาจะต้องจัดให้ผู้เรียนทุกคนที่เรียนในปีสุดท้ายของแต่ละช่วงชั้น ได้แก่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เข้ารับการประเมินคุณภาพระดับชาติในกลุ่มสาระการ

เรียนรู้ที่สำคัญตามที่กระทรวงกำหนด กิจกรรมการวัดและการประเมินผล อาจทำได้ด้วยวิธีต่อไปนี้

- 3.1 การประเมินตามสภาพจริง
- 3.2 การประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมงาน
- 3.3 การประเมิน โดยใช้แบบทดสอบมาตรฐาน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2542 : 57) ได้กล่าวถึงวิธีการประเมินผลการเรียนไว้ว่า

1. การประเมินผลก่อนเรียน เพื่อวัดพื้นฐานความรู้และทักษะของผู้เรียนในเรื่องที่จะเรียนและเป็นการส่งเสริมผู้เรียนที่มีพื้นฐานไม่เพียงพอเพื่อจัดกิจกรรมการเรียน
2. การประเมินผลระหว่างเรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลเป็นแนวทางในการปรับปรุงการเรียนของผู้เรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์การเรียนรู้อย่างครบถ้วน
3. การวัดผลกลางภาค เป็นการสรุปผลการเรียนในช่วงระยะเวลาหนึ่งว่าผู้เรียนคงสภาพความรู้และทักษะที่สำคัญ ๆ สำหรับเป็นพื้นฐานการเรียน เป็นข้อมูลให้ผู้สอนนำไปปรับปรุงหรือพัฒนาการเรียนการสอน เป็นข้อมูลในการตัดสินใจ
4. การประเมินคุณลักษณะ เพื่อพัฒนาผู้เรียนด้านคุณธรรม ด้านจริยธรรม

ค่านิยม

5. การประเมินผลปลายภาคเรียน เพื่อสรุปผลการเรียนตลอดภาคเรียน
- กระทรวงศึกษาธิการ (2540 : 72) ให้หลักการประเมินไว้ว่า
1. เป้าหมายสูงสุดคือพัฒนาผู้เรียนให้เต็มศักยภาพที่มีอยู่ โดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงให้มากที่สุด
 2. ตรวจสอบความรู้พื้นฐานของผู้เรียน ให้มีการสะสมผลงานเพื่อปรับปรุงและพัฒนาผู้เรียนเพื่อตรวจสอบว่าผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
 3. เน้นการวัดตามสภาพจริงเพื่อแสดงผลสัมฤทธิ์และความก้าวหน้าโดยผู้เรียนมีส่วนร่วมและค้นหาความสามารถด้วยตนเอง จะเป็นการพัฒนาผู้เรียนไปสู่มาตรฐานการศึกษาที่กำหนดไว้ได้

กมล ศิริบรรณ (2539 : 5) ได้สรุปงานวัดและประเมินผลไว้ดังนี้

1. จัดให้มีการวัดและประเมินผลให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด
2. ปรับปรุงการสร้างเครื่องมือวัดผลและประเมินผลให้มีประสิทธิภาพมาก

ยิ่งขึ้น

3. จัดทำธนาคารข้อสอบ

4. ผู้บริหารควรตรวจสอบการจัดสมุดประจำชั้นและสมุดประจำตัวนักเรียนของครูทุกคนให้ถูกต้องเรียบร้อยและเป็นปัจจุบันเสมอ

สมนึก ภักดิ์ทิษณี (2541 : 9) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการวัดและประเมินผลว่าการวัดผลเป็นกิจกรรมที่ต้องเกิดขึ้นก่อนจึงจะทำการประเมินได้ ส่วนการทดสอบเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งของการวัดผล การประเมินผลที่ดีต้องอาศัยหลักการวัดผลที่ดี และต้องใช้คุณธรรมอันสูงส่ง เพราะการวัดผลมีประโยชน์ต่อครูและผู้บริหาร ดังนี้

1. ประโยชน์ต่อครู

- 1.1 เป็นข้อมูลให้ครูได้เตรียมการสอนได้ดียิ่งขึ้น
- 1.2 ช่วยให้ครูได้รู้จักนักเรียนในด้านต่าง ๆ ละเอียดยิ่งขึ้น
- 1.3 ช่วยให้ครูสามารถรายงานผลการเรียนให้นักเรียน ผู้ปกครอง อาจารย์ฝ่าย แนะแนวและสถาบันการศึกษาที่นักเรียนจะไปเรียนต่อ ได้ทราบ

2. ประโยชน์ต่อผู้บริหาร

- 2.1 ช่วยในการวางแผนการเรียนการสอนและการบริหารโรงเรียน ได้ถูกต้องยิ่งขึ้น
- 2.2 ช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียน

ภัทธา นิคมานนท์ (2538 : 20) ได้ให้แนวคิดในการวัดและประเมินผลว่ามีประโยชน์ ดังนี้

1. ทำให้ทราบสถานภาพต่าง ๆ ของโรงเรียน
2. ทำให้ทราบสถานภาพการสอนของครูในโรงเรียน
3. ใช้เป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์โรงเรียนให้ประชาชนและผู้ปกครองทราบ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 7) ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียนต่อการปฏิบัติงานวัดผลและประเมินผล ดังนี้

1. จัดให้มีระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียน
2. ศึกษาและทำความเข้าใจระเบียบวัดผลให้สามารถอธิบายหรือชี้แจงได้
3. จัดให้มีการวัดผลและประเมินผลการเรียนให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่ระเบียบกำหนดไว้
4. วางแผน และจัดทำปฏิทินปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับหลักสูตรและเวลาเรียน

5. จัดหาวัสดุ อุปกรณ์ แบบฟอร์ม และเครื่องมือที่จำเป็นให้พร้อมและเพียงพอ
6. จัดสร้างเครื่องมือวัดผลที่มีคุณภาพและปรับปรุงการสร้างข้อสอบของครูให้มีมาตรฐาน
7. ให้มีคณะกรรมการวัดผลของโรงเรียน
8. จัดให้มีครูทำหน้าที่วัดผลประเมินผลของ โรงเรียนซึ่งมีพื้นความรู้ด้านสถิติพอสมควร
9. วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทุกกลุ่มประสบการณ์เพื่อปรับปรุงการเรียน การสอน
10. ติดตามและตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวัดผลและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ
11. จัดทำผลการประเมินแสดงความก้าวหน้าของนักเรียนทุกชั้น ทุกคน จากความหมายและข้อเสนอแนะดังกล่าวสรุปได้ว่างานวัดผลและประเมินผลนั้นเป็นการตรวจสอบว่าผู้เรียนมีความรู้หรือพัฒนาการทางด้านอารมณ์ สังคม สติปัญญา มากน้อยแค่ไหน ผู้บริหาร โรงเรียนต้องส่งเสริมให้ครูมีความรู้ความเข้าใจระเบียบที่เกี่ยวข้อง มีการวางแผนกำหนดคปฏิบัติปฏิบัติงาน จัดหาเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ในการวัดผลประเมินผลให้พร้อม สร้างเครื่องมือวัดผลอย่างมีคุณภาพและครอบคลุม จัดดำเนินการให้เป็นไปตามระเบียบว่าด้วยการวัดผลและประเมินผล นำผลการประเมินมาวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงแก้ไขการเรียนการสอน จัดแสดงผลการประเมินความก้าวหน้าของนักเรียน พร้อมทั้งแจ้งผลต่อผู้ปกครองและผู้เกี่ยวข้องทราบ

5. งานด้านห้องสมุด

ห้องสมุด (Library) เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญต่อการเรียนการสอนในสถานศึกษามาก เพราะเป็นศูนย์รวมของวิชาการทั้งปวง เพราะเป็นงานที่ส่งเสริมและให้บริการทางวิชาการทั้งกับครู อาจารย์ เป็นการส่งเสริมการสอนของครู เป็นสถานที่ที่ครูใช้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เตรียมบทเรียนเพื่อการเรียนการสอนและเป็นสถานที่ที่นักเรียนสามารถแสวงหาความรู้ทั้งจากงานที่ครอบคลุมหมายและความรู้ด้านอื่น ๆ ที่นักเรียนสนใจ รวมทั้งเป็นสถานที่ปลูกฝังการรักการอ่านหนังสือและการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และความสามารถที่จะศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้ด้วยตัวเองได้ ได้มีผู้ให้ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับห้องสมุดไว้ต่าง ๆ ดังนี้

สนอง เครื่องมาก (2539 : 1225) ห้องสมุด หมายถึง ห้องสมุดของสถาบันการศึกษาทุกระดับมี เพื่อเป็นการส่งเสริมการเรียนการสอน ให้บรรลุเป้าหมายของการศึกษา โดยใช้ห้องสมุดเป็นศูนย์กลาง

สนอง เครื่องมาก และวิสิฐ วงศ์จิตราทร (2540 : 788) ห้องสมุด คือ สถานที่รวมหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ โดยมีการจัดทำหลักฐานและจัดเก็บอย่างมีระเบียบ เพื่อให้บริการแก่สมาชิกในด้านความรู้ ข่าวสาร ความบันเทิง ตลอดจนเสริมสร้างเจตคติและความคิดสร้างสรรค์

หวน พิณรุพันธ์ (2538 : 53) กล่าวว่า ห้องสมุดเป็นศูนย์กลางแห่งวิชาการ ทั้งปวงที่เปิดโอกาสให้นักเรียน ได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเอง โดยเฉพาะการสอนแบบยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

อาคม จันทสุนทร และคนอื่น ๆ (2538 : 18) กล่าวว่าห้องสมุดเป็นแหล่งวิชาการเป็นที่รวบรวมหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ และวัสดุอุปกรณ์ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ใช้ค้นคว้าเพิ่มเติม

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 112 – 113) กล่าวว่า ห้องสมุดโรงเรียนเป็นแหล่งวิทยาการ ที่ได้จากการจัดหาหนังสือสำหรับค้นคว้า หนังสือเสริมการอ่าน หนังสืออ่านประกอบ รวบรวมไว้ เพื่อครูและนักเรียนใช้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษาหรือจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ทั้งในเวลาเรียนและนอกห้องเรียน

ทรรศนียา กัลยาณมิตร (2539 : 24) กล่าวว่า งานห้องสมุดปรัชญาการศึกษาสมัยนี้ถือว่าห้องสมุดโรงเรียนเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาเพราะห้องสมุดเป็นที่รวมแหล่งวิทยาการทั้งหลาย ทั้งที่บังคับให้เรียนในหลักสูตรและไม่บังคับ ทั้งที่เป็นหนังสือ สิ่งพิมพ์ และอุปกรณ์ทัศนศึกษา เช่น รูปภาพ แผนที่ เทปบันทึกเสียงต่าง ๆ ห้องสมุดโรงเรียนที่ดีจำเป็นต้องจัดตัวเองให้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาในโรงเรียน จัดบริการต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนเกิดความรู้ ฉลาดเฉลียวและเป็นแหล่งที่นักเรียนใช้เป็นแหล่งที่เสริมความรู้ที่ได้มาจากครูและเป็นสถานที่ที่ครูใช้เป็นแหล่งที่เพิ่มพูนความรู้ของงานตนเองให้เจริญงอกงามขึ้น

กรมวิชาการ (2538 : 9) ได้เสริมในด้านบทบาทของห้องสมุดโรงเรียนที่ผู้บริหารจะต้องนำมาปฏิบัติคือ ด้านการสนับสนุนการเรียนการสอน โดยครูผู้สอนและบรรณารักษ์จะต้องศึกษาหลักสูตร ร่วมมือกันดำเนินงานจัดหาวัสดุสารนิเทศให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเอง โดยครูกำหนดคำถาม หัวข้อในการค้นคว้า บรรณารักษ์จะต้องจัดหาวัสดุสารนิเทศที่เหมาะสม นักเรียนเข้าใช้ห้องสมุดศึกษาค้นคว้า ครูผู้สอนและบรรณารักษ์ดูแล

อย่างไรก็ดี เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ ด้านการพัฒนาชุมชน ชุมชนเป็นแหล่งทรัพยากรและ
 วิชาการในโรงเรียน ดังนั้นบรรณารักษ์ควรสร้างมนุษยสัมพันธ์ รู้จักประสานงานกับชุมชน
 โดยให้บุคลากร ในท้องถิ่นร่วมเป็นกรรมการห้องสมุดและจัดห้องสมุดให้เป็นแหล่งวิชาการ
 ของชุมชน พร้อมให้บริการตามความต้องการของชุมชนด้วย

พวา พันธุ์เมฆา (2538 : 5-7) ได้กล่าวถึงความสำคัญของห้องสมุดโรงเรียน
 ไว้หลายประการ ดังนี้

1. ห้องสมุดเป็นแหล่งรวมสรรพความรู้ทั้งหลายในโลกเอาไว้ในรูปแบบ
 ต่าง ๆ เช่น หนังสือ สิ่งพิมพ์ แผ่นดิสก์ ทั้งที่เป็นรูปแบบตัวอักษร ภาพ และเสียง
2. ห้องสมุดเป็นสถานที่ซึ่งทุกคนสามารถค้นคว้าหาความรู้ได้อย่างเสรี
 ตามความสนใจของตน บางคนอาจสนใจในเรื่องวิชาหรือเรื่องราวบางเรื่องที่มีใช้สาขาวิชาที่
 คนเรียนอยู่ ความสนใจเหล่านี้สามารถตอบสนองได้ด้วยการศึกษาค้นคว้าในห้องสมุด
3. ห้องสมุดช่วยปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน การได้ไปใช้ห้องสมุด ได้เข้าไป
 เห็นหนังสือ เห็นทรัพยากรสารสนเทศต่าง ๆ ในห้องสมุด ได้หยิบยืมไปอ่านเพื่อค้นคว้าหรือ
 เพื่อความบันเทิงตามความสนใจจะช่วยให้มีนิสัยรักการอ่านเพิ่มมากขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 33) ได้แนะนำ
 การจัดกิจกรรมห้องสมุดไว้ ดังนี้

1. การจัดนิทรรศการ
2. การเล่านิทาน
3. การแนะนำหนังสือ
4. การแข่งขันตอบปัญหา
5. การรวบรวมผลงานเด็ก

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 7-8) ได้
 กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารเกี่ยวกับงานห้องสมุดโรงเรียนไว้ ดังนี้

1. จัดให้มีห้องสมุดหรือมุมหนังสือที่เหมาะสม และสอดคล้องกับจำนวน
 นักเรียน
2. จัดหาวัสดุครุภัณฑ์ที่จำเป็นสำหรับห้องสมุดให้เพียงพอ เช่น ตู้หรือ
 ชั้นวางหนังสือ ตู้บัตรรายการ โต๊ะอ่านหนังสือ เป็นต้น
3. จัดให้มีบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุด และคณะกรรมการห้องสมุด
 เป็นผู้รับผิดชอบงานห้องสมุด

4. จัดหาหนังสือห้องสมุดให้เพียงพอ
5. จัดทำทะเบียนหนังสือ สถิติการใช้บริการและการยืมหนังสืออย่างมีระบบและเป็นปัจจุบัน
6. แสวงหาแหล่งทรัพยากรเพื่อนำมาพัฒนาและปรับปรุงห้องสมุด
7. สนับสนุนครูผู้สอนให้ใช้ห้องสมุดในการพัฒนาการเรียนการสอน
8. ติดตามและดูแลการดำเนินงานของห้องสมุด เมื่อพบปัญหาให้หาทางช่วยเหลือแก้ไข
9. จัดกิจกรรมห้องสมุดเพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน เช่น กิจกรรมส่งเสริมการอ่าน กิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ

จากความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับห้องสมุดผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ห้องสมุดเป็นศูนย์รวมของแหล่งวิทยาการ เป็นที่รวบรวมเอกสาร วารสาร ตำรา เครื่องฉายสไลด์ วีซีดี โอตลอกอุปกรณ์การเรียนการสอนและอื่น ๆ การบริการถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของงานห้องสมุด เป็นการส่งเสริมและอำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้ห้องสมุดหรือผู้รับบริการ บรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบควรให้บริการด้วยอัธยาศัยไมตรี ยิ้มแย้ม แจ่มใส และเป็นกันเอง ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บริหาร โรงเรียนจะต้องจัดดำเนินการกิจกรรมห้องสมุดในโรงเรียนให้สามารถบริการแก่นักเรียนและครูตลอดจนชุมชนให้เข้ามาใช้ห้องสมุดเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาทางวิชาการ โดยจัดให้มีบรรณารักษ์ บริหารงานโดยคณะบรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียนเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมห้องสมุดให้ครอบคลุมในโอกาสต่าง ๆ มีการประเมินผลการดำเนินงานและนำผลการประเมินมาปรับปรุงให้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

6. งานด้านนิเทศภายใน

กระทรวงศึกษาธิการ (อ้างอิงในจันทร์ธานี สงวนนาม. 2545 : 153) ให้ความหมายการนิเทศภายใน หมายถึง ความพยายามทุกชนิดของผู้บริหารในการที่จะปรับปรุงส่งเสริมประสิทธิภาพการเรียนการสอนภายในสถานศึกษาให้ดีขึ้น เป็นการเพิ่มพลังการปฏิบัติงานของครู รวมทั้งให้ครูมีความก้าวหน้าในวิชาชีพ ผลสุดท้ายก็คือ การศึกษาของเด็กก้าวหน้าไปอย่างมีประสิทธิภาพ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 32) กล่าวว่างานนิเทศภายใน โรงเรียนมีหน้าที่ดำเนินการ ซึ่งมีผู้บริหารและบุคลากรภายในโรงเรียนควรร่วมมือกัน เพื่อปรับปรุงงานต่าง ๆ เป็นการส่งเสริมและเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนอันจะนำมาซึ่งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน

จันทรานี สงวนนาม (2545 : 153) กล่าวว่า การนิเทศภายใน เป็นการนิเทศ การศึกษาภายในสถานศึกษาซึ่งดำเนินการ โดยผู้บริหารสถานศึกษาและครูตลอดจนบุคลากร ภายในสถานศึกษา ร่วมมือกันปรับปรุงงานด้านต่าง ๆ เป็นการส่งเสริมและเพิ่มประสิทธิภาพ การเรียนการสอนอันจะนำมาซึ่งคุณภาพของสถานศึกษาและของผู้เรียนให้อยู่ในระดับที่น่า พึงพอใจ ซึ่งผู้รับการนิเทศได้แก่ ครูผู้สอนและบุคลากร ภายในสถานศึกษาทุกคน ซึ่งมี จุดมุ่งหมายของการนิเทศภายในสถานศึกษา ดังนี้

1. เพื่อให้สถานศึกษามีศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ให้ สอดคล้องกับ มาตรฐานหลักสูตรตามแนวทางพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
2. เพื่อให้สถานศึกษาสามารถบริหารและจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีคุณภาพ
3. เพื่อพัฒนาหลักสูตรและการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพสอดคล้องกับ ความต้องการของชุมชนและสังคม ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน
4. เพื่อให้บุคลากรในสถานศึกษาได้พัฒนาความรู้ ทักษะและประสบการณ์ ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนพัฒนาวิชาชีพ
5. เพื่อส่งเสริมให้สถานศึกษาปฏิรูประบบบริหาร โดยให้ทุกคนมี ส่วนร่วมในการคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบและชื่นชมในผลงาน
6. เพื่อให้เกิดการประสานงานและความร่วมมือระหว่างผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชุมชน สังคมและวัฒนธรรม ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

กิจกรรมการนิเทศภายในสถานศึกษาที่ผู้บริหารสามารถดำเนินการ ได้มีหลาย อย่าง การที่จะนำวิธีการใดมาใช้ ควรคำนึงถึงสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของ สถานศึกษาแต่ละแห่ง เช่น การประชุม อบรม ปฐมนิเทศ การสังเกตการสอนในชั้นเรียน การศึกษาเอกสารทางวิชาการ ตำรา การให้คำปรึกษาหารือเป็นกลุ่มและเป็นรายบุคคล การสนทนาทางวิชาการ การสาธิตการสอน การพาไปศึกษานอกสถานที่ การสัมมนา การจัด นิทรรศการ การเยี่ยมชมชั้นเรียน การวิจัยเชิงปฏิบัติการ ฯลฯ

วินัย เกษมเศรษฐ์ (2543 : 32-33) ได้กล่าวถึงขอบข่ายของงานนิเทศการศึกษา ในระดับประถมศึกษา ดังนี้

1. ส่งเสริมการปลูกฝังให้นักเรียนระดับประถมศึกษาเห็นคุณค่าของ ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่นในสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
2. ส่งเสริมให้ครูสอน โดยมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนได้บรรลุผลตามความ มุ่งหมายของแผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2520

3. สนับสนุนให้โรงเรียนใช้แหล่งวิทยากรในท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาให้มากที่สุด

4. ส่งเสริมให้นักเรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ มีนิสัยรักการทำงาน และสามารถนำความรู้จากบทเรียนและการทำงานในโรงเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

5. ลดความสูญเปล่าทางการศึกษา โดยเฉพาะอัตราการตกซ้ำชั้น

6. ส่งเสริมการปรับปรุงเนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ในระดับประถมศึกษาครบถ้วน และกลมกลืนกันระหว่างความเจริญงอกงามทางคุณภาพ จริยธรรม และปัญหากับความเจริญทางวัตถุและความเจริญงอกงามทางจิตใจ เพื่อให้ให้นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษา สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยความมั่นใจในความรู้ความสามารถของตน

ไวลส์ (Wiles, 1967 : 267) ได้กล่าวถึง บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนในฐานะ ผู้นิเทศไว้ ดังนี้

1. บทบาทด้านมนุษยสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจอันดีภายในกลุ่มและพยายามขจัดความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดภายในกลุ่ม

2. บทบาทในฐานะผู้นำ พัฒนาความเป็นผู้นำให้เกิดขึ้นแก่ตัวผู้อื่น

3. บทบาทในด้านการจัดและการดำเนินงานในหน่วยงาน ช่วยให้การดำเนินงานของคณะกรรมการต่าง ๆ ในองค์การดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ พยายามให้กลุ่มมีเป้าหมายอันเดียวกันเพื่อให้เกิดวินัยและส่งเสริมให้ทุกคนมีวินัยในตนเอง

4. บทบาทในการคัดเลือกและการใช้ประโยชน์บุคลากร ให้ครูมีส่วนร่วมในการพิจารณาคัดเลือกบุคลากรใหม่ให้ตรงกับความต้องการ สร้างความอบอุ่นใจและความเชื่อมั่นในตนเองให้แก่บุคลากร

5. บทบาทในการสร้างขวัญของครู ช่วยให้ครูพอใจในงานที่ทำ มีความสะดวก สบายปลอดภัยในการทำงาน ให้มีส่วนร่วมในการวางโครงการและนโยบายของโรงเรียน จัดให้มีบริการต่าง ๆ เช่น คู่มือครู การศึกษาต่อ การอบรม เป็นต้น

6. บทบาทในการพัฒนาบุคลากร จัดให้มีการอบรม การประชุม การสังเกตการสอน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 8-9) ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียนที่มีต่อการนิเทศภายใน ดังนี้

1. ศึกษาและทำความเข้าใจถึงหลักการและวิธีการปฏิบัติในการนิเทศภายในให้ชัดเจน เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินงาน
2. สร้างความเข้าใจกันระหว่างผู้บริหารและคณะครู เพื่อการยอมรับซึ่งกันและกัน
3. แต่งตั้งคณะกรรมการนิเทศภายใน โดยมีผู้บริหารเป็นประธาน ผู้ช่วยฝ่ายวิชาการ หัวหน้ากลุ่มประสบการณ์ หัวหน้าสายชั้น และคณะครูที่มีความเหมาะสมร่วมเป็นกรรมการ
4. ให้คณะกรรมการมีหน้าที่วางแผน เพื่อดำเนินการนิเทศภายในตามกระบวนการ 5 ขั้นตอน คือ ศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการ การวางแผน การสร้างเครื่องมือ การปฏิบัติกรนิเทศ และประเมินผลการนิเทศ
5. จัดให้มีเครื่องมือ วัสดุ เอกสารที่จำเป็นสำหรับการนิเทศให้พร้อมที่จะใช้อย่างเพียงพอ

จากความหมายและแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การนิเทศภายในเป็นการพัฒนาครูในด้านการเรียนการสอน ผู้บริหาร โรงเรียนจะต้องให้ความสำคัญ จัดดำเนินการนิเทศภายในโรงเรียนอย่างเป็นระบบ ให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจแก่ครู เปิดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการเลือกกิจกรรมการนิเทศที่เหมาะสม ครูยอมรับและให้ความร่วมมือในกิจกรรมการนิเทศภายในที่โรงเรียนจัดขึ้น มีการกำกับ ติดตาม ประเมินผลและนำผลการประเมินมาแก้ไขปรับปรุงให้การนิเทศภายในมีความก้าวหน้า สามารถพัฒนาครูให้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนมีคุณภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

7. งานด้านประชุมอบรมทางวิชาการ

งานประชุมอบรมทางวิชาการ เป็นวิธีการที่จะส่งเสริมให้บุคลากรในโรงเรียนได้เพิ่มพูนความรู้ ความชำนาญและมีความสามารถเพิ่มขึ้นเพื่อให้งานมีประสิทธิภาพสูงขึ้น ดังนั้นผู้บริหาร โรงเรียนจึงมีหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการให้มีขึ้นอย่างสม่ำเสมอ โดยโรงเรียนอาจจะขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือ โรงเรียนอาจจะดำเนินการเองก็ได้

กมล ศิริบรรณ (2539 : 6) สรุปงานประชุมอบรมทางวิชาการว่า ควรจะจัดให้มีการประชุมครูในโอกาสต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการตลอดจนประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนเพื่อนำมาพัฒนาการเรียนการสอนให้ดียิ่งขึ้น

สมเด็จพระสังฆราช (2538 : 455) กล่าวว่า ผู้บริหารจะต้องดำเนินการเกี่ยวกับงานประชุมอบรมทางวิชาการตามขั้นตอนดังนี้ ประการที่หนึ่งวางแผนประชุมอบรมทางวิชาการ โดยศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา จัดทำแผนการประชุมอบรมและจัดทำเอกสารต่าง ๆ ประการที่สอง ดำเนินการตามแผนงานประชุมอบรมทางวิชาการ ประการที่สามประเมินผลและรายงานการประชุมอบรม และในการประชุมอบรมทางวิชาการนั้น ผู้บริหารเป็นผู้ประสานงานการประชุมอบรมทางวิชาการให้ลุล่วงไปด้วยดี

ชาวี มณีศรี (2538 : 147) ได้เสนอแนะว่า การฝึกอบรมให้ได้ผลดีนั้นควรจะดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. เป้าหมายของงาน เกณฑ์หรือความต้องการในการดำเนินงานว่าจะปรับปรุง ผู้เข้าอบรมในด้านใด อย่างไร
2. สภาพของผู้เข้าร่วมอบรม ศึกษาสภาพว่าเป็นอย่างไร มีความต้องการอะไร
3. ความมุ่งมั่นในการศึกษา ควรเด่นชัด ไม่กว้างเกินไป ควรควบคุมเฉพาะเรื่องเพื่อสะดวกต่อการประเมินผล
4. กำหนดหลักสูตร
5. กำหนดวิธีในการอบรม
6. รวบรวมแหล่งวิชาการ
7. ดำเนินการอบรม
8. ประเมินผล

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่าการประชุมอบรมทางวิชาการเป็นงานที่ผู้บริหารโรงเรียนต้องให้ความสนใจอีกงานหนึ่ง ซึ่งจะต้องมีการวางแผนดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอน เป็นงานบริหารบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิชาการเพราะการปฏิบัติงานใด ๆ ก็ตามหากมีการประชุมปรึกษาหารือกันให้เข้าใจวิธีการปฏิบัติงานอย่างดีแล้วจะทำให้ผลการปฏิบัติงานนั้น ๆ ประสบความสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น จึงถือเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้บริหารโรงเรียนจะต้องให้ความสำคัญของการประชุมอบรมทางวิชาการแก่บุคลากรภายในหน่วยงาน ให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการปฏิบัติหน้าที่ได้ตามที่รับผิดชอบ และที่สำคัญคือ ให้โอกาสแก่ทุกคน ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ความสามารถได้อย่างเต็มที่ตามขอบเขตและเท่าเทียมกัน

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน

คำว่า “ปัญญา” “ภูมิปัญญา” เป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้ง ค่อนข้างยากที่จะสื่อสารทำความเข้าใจด้วยภาษาพูดหรือภาษาเขียน และยังคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ซึ่งเป็นคำใหม่ที่เพิ่งเริ่มใช้เมื่อไม่นานมานี้ อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้อธิบายความหมายและลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) ไว้ในแง่มุมต่างๆ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ คือ

“ภูมิปัญญา” (พุม) เป็นคำนาม หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ

“ท้องถิ่น” เป็นคำนาม หมายถึง ดินแดนใดหนึ่ง

“ชาวบ้าน” เป็นคำนาม หมายถึง คนชนบทหรือคนพื้นบ้าน

ดังนั้นความหมายตามพจนานุกรมประมวลก็จะให้ความหมายดังนี้ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง พื้นฐานความรู้ ความสามารถของคนชนบทหรือคนพื้นบ้านในดินแดนใดหนึ่ง

ธวัช ปุณโณทก (2531 : 40) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรอบรู้ชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมที่ได้เรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสม ภูมิปัญญาไม่ได้หมายถึงแต่ในอดีต ความคิดของคนในอดีตอย่างหยุดนิ่ง แต่หมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ๆ นั่นคือ ภูมิปัญญายุคหนึ่งสมัยหนึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาความรู้ของสังคม

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533 : 88) นิยาม “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ว่าหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ประเวศ วะสี (2534 : 82) ได้ให้ทัศนะว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ท้องถิ่นได้สะสม ถ่ายทอด ปรับปรุงสืบต่อกันมา ปรากฏเป็นความสามารถ วิธีการ เครื่องมือ สามารถใช้ควบคุมสังคม แก้ปัญหาหรืออำนวยความสะดวกแก่บุคคลและท้องถิ่น โดยตลอดมา จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1. ด้านนามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และคุณค่าปัจเจกชนได้สืบทอดและปรับปรุงต่อมา ภูมิปัญญาปรากฏเป็นลักษณะในรูปศาสนา พิธีกรรม นิทาน เพลง สุภาษิต การสั่งสอน เป็นต้น

2. ด้านที่เป็นวัตถุ ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องมือ สิ่งปลูกสร้าง อาชีพต่างๆ เป็นต้น

ถำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2535 : 25) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็น สติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านคิดได้เอง โดยอาศัย สักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำรงชีวิตในท้องถิ่น ได้อย่างสมสมัย

อังอุต สมคะเนย์ (2535 : 37) ได้ให้ความหมายว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้หรือมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนิน ชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดส่งต่อกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับ กาลสมัย

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2539 ก : 3) ได้ให้ความหมายว่าภูมิปัญญา ท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่น ที่ใช้แก้ปัญหา หรือการดำเนินชีวิต โดยได้รับการสืบทอดและถักทอเป็นระยะเวลายาวนาน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2539 : 9) ได้ให้ทัศนะว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นคำที่นักพัฒนาองค์กรเอกชน และนักวิชาการกลุ่มหนึ่งได้กำหนดขึ้น บ้างครั้งก็ใช้คำว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” คำดังกล่าวมุ่งหมายถึง สิ่งที่เป็นโลกทัศน์หรือกระบวนทรรศน์ (Paradigm) ของกลุ่มคนในชุมชนชนบทหรือท้องถิ่นที่มีต่อด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านการจัดความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งทีเหนือธรรมชาติ ด้านการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ด้วยกัน และด้านการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากิน ทั้งนี้โดยปกติสุขทั้งใน ระดับตัวบุคคลและระดับชุมชน นอกจากนั้นในระดับชุมชนท้องถิ่นหนึ่งๆ ก็จะมีบุคคลที่เป็น ผู้รู้ ผู้นำทางความคิด และการปฏิบัติในด้านที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะได้รับการเรียนขานในเชิง ยกย่องว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ปราชญ์ท้องถิ่น”

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงองค์ความรู้และ ประสบการณ์ที่แสดงถึงอัจฉริยะบุคคลหรือกลุ่มคนในท้องถิ่น ที่ผ่านการคิดวิเคราะห์ เพื่อ นำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมให้สอดคล้องกับสภาพ ท้องถิ่น ได้อย่างเหมาะสมกับกาลสมัย

ดังนั้นในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปฏิบัติงานวิชาการ หมายถึง การนำองค์ความรู้ และมวลประสบการณ์ของอัจฉริยะบุคคลหรือกลุ่มคนในท้องถิ่น ที่ผ่านการคิดวิเคราะห์มาในการปฏิบัติงานวิชาการ ซึ่งคำนึงตามขอบข่ายงานที่กำหนดไปสู่แนวทางปฏิบัติ นำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับกาลสมัย

3.2 แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในสภาพปัจจุบันสถานะของโลกเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีแห่งข่าวสาร ผู้ที่มีหน้าที่จัดการศึกษาต้องมีความสามารถทำทนายต่อการสวนกระแสกล้าเผชิญกับสิ่งต่างๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับบริการทางการศึกษาอย่างสมบูรณ์ สามารถทำงานกับเทคโนโลยีได้บนพื้นฐานของภูมิปัญญา เพราะในอดีตที่ผ่านมามุ่งให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจที่เน้นด้านปริมาณของผลผลิตเพียงอย่างเดียว จนลืมไปว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จนั้นคือ ภูมิปัญญาของคนในสังคมหรือท้องถิ่น (Brent Davie, 1996 : 11-16)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มิใช่เป็นการนำเอาภาคเกษตรกรรมในชนบทเพื่อไปสู่ชีวิตที่ดีกว่าดังในเมืองและภาคธุรกิจ การพัฒนามนุษย์ต้องควบคู่ไปกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม การหวนกลับคืนสู่วัฒนธรรมและภูมิปัญญานั้นทำให้รู้จักตนเองและโลกของตนเองอย่างเท่าทัน (เสนห์ จามริก, 2532 : 20-32) คนที่รู้ปัญหาเท่านั้นจึงจะแก้ปัญหาได้ คนที่เข้าถึงธรรมจึงจะเห็นแสงสว่าง การที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้มีภูมิปัญญาข่อมให้แสงสว่างแก่ชาวชนบท ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งที่ควรศึกษา เพราะการศึกษาเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา แสงสว่างสมอคงปัญญาไม่มี “พระอาทิตย์นั้นให้แสงสว่างในเวลากลางวัน พระจันทร์ให้แสงสว่างเวลากลางคืน แต่ปัญญาส่องสว่างทั้งกลางวันและกลางคืน” และปัญญาพาตนให้พ้นผิด รู้จักคิดเหตุผลฟันปัญหา ทำอะไรเหมาะเจาะเพราะปัญญา ช่วยรักษาปกครองเจ้าของมัน (บัวศรี ศรีสูง, 2534 : 48) ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง

3.3 หลักการและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (Wisdom) นับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควร และดำรงอยู่ได้ยาวนานขนาดหนึ่งย่อมจะต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากจะแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้ว

ยังเป็นเครื่องชี้ระดับความเจริญของสังคมไทยที่เป็นมาในประวัติศาสตร์อีกด้วย โดยเฉพาะนับถึงช่วงที่วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มไหลบ่าเข้าสู่ประเทศไทยอย่างหนักในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ๆ

เมื่อพูดถึงภูมิปัญญา (Wisdom) ก็มักจะหมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมส่วนยอด ส่วนปลายสูงสุดของสถาบันสังคม (Social Institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม หากเราให้ความหมายของสถาบันสังคมว่าหมายถึง แบบในการคิดกระทำเรื่องสำคัญ (คือ เรื่องที่สังคมขาดไม่ได้ ขาดแล้วจะดำรงอยู่ไม่ได้ หรือขาดแล้วจะทำให้ไม่มั่นคง) เรื่องหนึ่งเรื่องใดของคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ตัวอย่างเรื่องสำคัญเช่นว่านั่นคือ ครอบครัว การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง นันทนาการ และศิลปะ ภาษาและการสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง อนามัยและสาธารณสุข และวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เอ่ยชื่อเฉพาะที่สำคัญ ขยายความต่อไปได้ว่า สถาบันสังคมด้านครอบครัว สถาบันสังคมด้านศาสนา หรือสถาบันสังคมด้านการศึกษา คือแบบแผนหรือระเบียบแบบแผนแบบฉบับ กฎเกณฑ์ สำหรับมนุษย์กลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง (เช่น คนไทย คนจีน คนญี่ปุ่น) จะเป็นแนวทางในการคิดถึงเรื่องนั้นๆ ปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนั้น

เมื่อรวมสถาบันสังคมทั้งหมดในแต่ละสังคมเข้าด้วยกัน ผลรวมนั้นก็เรียกว่า วัฒนธรรม (Culture) ของสังคมนั้นเอง

สถาบันสังคมนั้น เนื่องจากเป็นระเบียบแบบแผนดังกล่าวจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยตัวของมันเอง จะต้องดำรงอยู่ควบคู่กับกลุ่มคน ซึ่งทางวิชาการเรียกว่า องค์การทางสังคม (Social Organization) แท้จริงแล้วองค์การทางสังคมนี้อำนาจตนเป็นเอกเทศไม่ได้ จำเป็นต้องมีสถาบันสังคมเป็นองค์ประกอบที่เหนียวแน่น สถาบันสังคมและองค์การสังคมเมื่อผนึกเข้าด้วยกันเป็นหน่วยรวมอันเดียวกันแล้ว มีชื่อเรียกว่า โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งสามารถแยกเป็นส่วนต่างๆ ตามหน้าที่เฉพาะได้สืบอย่างตามชื่อสถาบันที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ละส่วนที่มีหน้าที่เฉพาะเหล่านี้เรียกชื่อเสียใหม่ว่า “โครงสร้างทางสังคม (Social Unit) ดังนั้นแต่ละหน่วยสังคมจึงประกอบด้วยทั้งสถาบันสังคม และองค์การสังคม หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า แต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยคน (หลายคน) และระเบียบแบบแผน สำหรับเป็นแนวปฏิบัติของคนเหล่านั้น หากจะทำให้ชัดขึ้น แต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ (สัญญา สัญญาวิรัตน์. 2534 : 1-3) คือ

1. ตำแหน่งทางสังคม (Social Position) ตัวอย่างหน่วยครอบครัว เช่น พ่อ แม่ ลูก ญาติ ปู่ ย่า ตา ยาย

2. หน้าที่ (Function) เช่นครอบครัวมีหน้าที่ที่เพิ่มสมาชิก เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว อบรมสั่งสอน และให้ความรักความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว

3. แบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) ประกอบด้วยความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานของสังคม ตัวอย่างครอบครัวต่อไปคือ ความเชื่อเกี่ยวกับหน่วยของครอบครัว พ่อแม่ต้องรักและทะนุถนอมลูก ไม่ฆ่าลูกหรือเกลียดลูก ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว เช่น ครอบครัวเกิดจากชายหญิงที่รักใคร่กัน ตกแต่งงานกันตามประเพณีของสังคม แล้วดำรงตนเป็นสามีภรรยา กัน พอใจแต่ในสามีภรรยาตน เป็นต้น ค่านิยมเกี่ยวกับครอบครัวสมัยใหม่ ชายหญิงนิยมเลือกคู่ครองเอง เลือกคนที่สมอบกับตนในฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม หรือระดับสติปัญญา เป็นต้น อุดมการณ์เกี่ยวกับครอบครัว เช่น ครอบครัวที่ดีจะต้องเป็นครอบครัวที่รักใคร่สมัครสมานกัน สามีภรรยามีฐานะเสมอกัน ชีวิตแต่ละครอบครัวเป็นอิสระจากครอบครัวอื่น เป็นต้น บรรทัดฐานเกี่ยวกับครอบครัวสมัยใหม่ เช่น สามีต้องรับฟังความคิดเห็นของภรรยา ภรรยาต้องเอาใจใส่ดูแลบ้านเรือนเป็นพิเศษมากกว่าสามีซึ่งมีหน้าที่หลักต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว พ่อแม่ต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว พ่อแม่ต้องให้อิสระรับฟังความคิดเห็นของลูกพอสมควร เป็นต้น

4. องค์วัตถุ (Material Component) ตัวอย่างหน่วยครอบครัวต่อองค์วัตถุก็คือ บ้าน เครื่องมือเครื่องใช้ในบ้าน เช่น ตู้เสื้อผ้า ตู้กับข้าว หม้อ ไห ถ้วย ชาม ช้อน เตาไฟ โต๊ะ เก้าอี้ กระจกเงา ฯลฯ

3.4 สภาพทั่วไปของภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน

กองวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (ม.ป.ป. : 26-39) ได้นำผลสรุปจากการสัมมนาเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา” ของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา สาขานิเทศการศึกษาศึกษาและพัฒนาหลักสูตร รุ่นที่ 28 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งจำแนกสภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวทางการศึกษา โดยจัดสำรวจความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 4 ด้าน ดังนี้

ด้านที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

ด้านที่ 2 เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีให้เหมาะสมกับสมัย

ด้านที่ 3 เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

ด้านที่ 4 เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 4 กลุ่มนี้ จะปรากฏให้เห็นได้ในเรื่องของอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ และทางด้านการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลังๆ ที่ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ด้านที่ 1 คติ ความคิด ความเชื่อ

สภาพของภูมิปัญญากลุ่มนี้ได้แก่ แนวความคิด ความเชื่อต่างๆ ที่ปฏิบัติและยึดถือสืบทอดกันมา เพื่อการดำเนินชีวิตสงบสุขในแต่ละท้องถิ่น เช่น

1. ความเชื่อแบบพุทธ ได้แก่ พิธีสวดมนต์ไหว้พระ พิธีฟังเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา พิธีเข้าวัดจำศีล การอบรมจริยธรรมและศีลธรรม
2. ความเชื่อแบบพราหมณ์ ได้แก่ การสู่ขวัญต่าง ๆ
3. ความเชื่อแบบผี ได้แก่ พระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา พิธีเลี้ยงคอนปู่ตา พิธีขูขามเหล็กค้ำหลักเมือง และการบวงสรวงต่างๆ
4. ความเชื่อแบบบุคคล ได้แก่ การเคารพบรรพบุรุษ ผู้อาวุโส พระสงฆ์ และผู้นำทางศาสนาต่าง ๆ

คติ ความคิด และความเชื่อที่เป็นพื้นฐานองค์แห่งความรู้ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบันได้แก่ การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละท้องถิ่น บ่อเกิดแห่งความเชื่อต่างๆ สืบเนื่องมาจากความเป็นอยู่ของชุมชนในอดีตนั้น ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืชไว้กินเอง เลี้ยงสัตว์ไว้กินและไว้ใช้งาน ผสมผสานกับการหาผลผลิตต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ความรู้สึกรู้สีกพันกับธรรมชาติจึงมีมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับลัทธิทางศาสนา คือ ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย จึงก่อให้เกิดความเชื่อแบบผี พราหมณ์ พุทธ ขึ้นมา ซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วนไหนมากกว่ากันนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐาน และพัฒนาการของชุมชนแต่ละแห่งและแต่ละบุคคล

ความเชื่อแบบดั้งเดิมนั้นเกิดขึ้น สืบทอด และมีพัฒนาการมานานอันเป็นผลจากการพึ่งพาธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นความเชื่อที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติ และการให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษในสิ่งที่บรรพบุรุษสั่งสมและถ่ายทอดไว้ให้ ดังจะพบได้

ในชุมชนชนบทไทยในทุกภาคของประเทศไทย เช่น ชุมชนภูเขาจะมีความเชื่อในเรื่องของผีป่า เจ้าป่า เทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ตามที่ราบก็มีความเชื่อในเรื่องของพระภูมิเจ้าที่ ริมทะเลก็มีมีความเชื่อในเรื่องของแม่ย่านางเรือ เป็นต้น นอกจากนั้นได้แก่ การไหว้ครู ครอบครู บูชาครู การตั้งศาลประกอบพิธีบวงสรวงต่างๆ คังวงจรชีวิตในรอบปีของท้องถิ่นในชนบทไทย ดังแสดงในตาราง 1 (สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์, 2534 : 2-9)

ตารางที่ 1 วงจรชีวิตในรอบปีของท้องถิ่นในชนบทไทย

เดือน	กิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ	กิจกรรมทางการผลิต
เดือนอ้าย	นิมนต์พระเข้าปริวาสกรรม ถวายผ้าห่มกันหนาว เล่นว่าว ทำบุญลาน	ทำปลอกแตก เกี่ยวข้าวหนัก ทำลานนวดข้าว
เดือนยี่	ทำบุญคุณลาน พระเทศเรื่องแม่โพสพ	ฟาดข้าว ขนข้าวเปลือกขึ้นยุ้ง
เดือนสาม	สู่ขวัญข้าว ทำขวัญยุง พิธีเลี้ยงผีตาแฮก หนุม เกี่ยวสาวตามลงช่วง	เก็บฟืน เก็บหัว (ไม้ไผ่แห้ง) เผาถ่าน ลงช่วงเจ็ญฝ้าย ทอผ้า ซ่อมแซมบ้านเรือน
เดือนสี่	บุญพระเวส บุญแจกข้าว เก็บดอกไม้วายพระ บุญข้าวจี (เพ็ญเดือนสาม)	
เดือนห้า	สงกรานต์ สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย	เกี่ยวหญ้าเตรียมสร้างหังนา
เดือนหก	บุญบั้งไฟ บุญวิสาขบูชา	เตรียมคราด เตรียมไถ หว่านกล้า
เดือนเจ็ด	ทำบุญเบิกบ้าน เลี้ยงผีปู่ตา เลี้ยงผีตาแฮก เลี้ยงผีมหะตักคี่หลักเมือง แทนางแมว เตรียมเข้านาคน บุญหลาน	หว่านกล้า ไถนา
เดือนแปด	เข้าพรรษา หล่อเทียน ถวายผ้าอาบน้ำฝนและรูปเทียน ฟังเทศน์ฟังธรรม สู่ขวัญความ	ไถนา ดำนา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน (วันดับเดือนเก้า) ฟังเทศน์ตลอดวันในวันดับ	ดูแลหญ้า ศัตรูพืช
เดือนสิบ	สารท บุญข้าวสาก (วันเพ็ญเดือนสิบ)	ดูแลน้ำ ศัตรูพืช

เดือน	กิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ	กิจกรรมทางการผลิต
เดือนสิบ เอ็ด	ถวายผ้าสบง วันเพ็ญเพ็ญเทศน์ตลอดวัน ทำขวัญ ข้าวตั้งท้อง บุญออกพรรษา ตักบาตรเทโว (แรม 1 ค่ำ) กวนข้าวทิพย์ (เย็น 14 ค่ำ) ปั้น ฝ้าย ตีนกาบูชาพญากาเผือก ลอยกระทง ไหล เรือไฟ (วันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด)	ข้าวหนักตั้งท้อง เกี่ยวข้าวเบา
เดือนสิบ สอง	ลอยกระทง (ภาคกลาง) ทำบุญกฐิน แห่ข้าวพัน ก้อน พิธีโยนครกโยนสาก	

ในกรณีบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์
ท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกิจกรรมภูมิปัญญาด้านความคิด ความเชื่อ นำมาสู่การพัฒนาชีวิตและ
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น พระอธิการทอง เศษะบุญโญ (วัดอู่ตะเภา บ้านห้วยควาย ตำบลถู่
เตา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา) ผลงานคือ ธนาคารแห่งชีวิต หมายถึง การอยู่ร่วมอย่าง
ปลอดภัย สมาชิกต่างมีอุดมการณ์ร่วมกันในการคิดช่วยเหลือกลุ่มมากกว่าจะเอาอะไรจากกลุ่ม
มุ่งพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง และการพัฒนาหมู่บ้านของท่านยึด
หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลัก เป็นต้น

ด้านที่ 2 ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพของภูมิปัญญา
ท้องถิ่นในกลุ่มนี้ได้แก่

1. ศิลปะการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ หมอลำกลอน หมอลำกลอนประยุกต์
(หมอลำซิ่ง) หมอลำหมู่ และการเซิ้งต่างๆ
2. ศิลปะดนตรีพื้นบ้าน ได้แก่ การเป่าแคน การตีพิณ วงกลองยาว
3. งานแกะสลัก งานหล่อ ได้แก่ แกะสลักบานประตู หน้าต่างโบสถ์ และ
แกะสลักต้นเทียน การหล่อใบระกา ซ่อฟ้า คันทวย บัวหัวเสาของศาลาและโบสถ์
4. ศิลปะดนตรีไทย ได้แก่ ขลุ่ย ซอ พิณ ระนาด ฉิ่ง กลอง ฉิ่ง ฉาบ
5. ประเพณีในสิบสองเดือน “ฮีตสิบสอง” ได้แก่ บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน
บุญข้าวจี บุญพระเวส บุญสงฆ์ บุญบั้งไฟ บุญเบิกฟ้า บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน
บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญผ้าป่า และบุญกองบัว

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แก่พระสงฆ์ ผู้อาวุโส ผู้นำในหมู่บ้าน
หมอลำ นักดนตรีพื้นเมือง เป็นต้น และภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้มีการปฏิบัติกันอยู่เกือบ

ทั่วไปศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี จะเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชุมชนต่อการดำเนินชีวิต มีท่านผู้รู้หลายๆ ท่าน ได้ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม ศิลปะ ศิลปกรรมพื้นบ้าน และประเพณีดังนี้

ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

กองวิชาการ (ม.ป.ป. : 28 ; อ้างอิงมาจาก พระยาอนุমানราชชน) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม คือ วิธีหรือการดำเนินแห่งชาติของชุมชนหมู่หนึ่งซึ่งอยู่รวมกันในที่หนึ่งหรือประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ และเป็นสิ่งที่ทำให้เข้าใจในส่วนรวม คือ ประเทศชาติ มีความเจริญอยู่ดีกินดี

วัฒนธรรมของชาติไทยแห่งประเทศไทย คือ วิธีชีวิตของไทยในลักษณะที่ร่วมกัน ณ ที่แห่งหนึ่ง ถ้าแยกย่อยจากประเทศก็จะเป็นท้องถิ่น

สมใจ ใจดี และขรรยง ศรีวิเชียร (2528 : 96) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่แสดงออกถึงความเจริญอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ความก้าวหน้า และศีลธรรมของประชาชน

กองวิชาการ (ม.ป.ป. : 29 ; อ้างอิงมาจาก ธีรนิกร เศรษฐโชติ) ได้ให้ความหมายของ วัฒนธรรมใน 3 ลักษณะคือ ความหมายโดยทั่วไป หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีการ และผลงานที่สร้างสรรค์ต่างๆ ที่เป็นมรดกตกทอดกันมาในสังคมไทยทุกเรื่อง และไม่จำกัดว่าต้องมีกฎหมายกำหนดไว้ หรือเป็นกิจกรรมที่ “เจริญ” ตามเกณฑ์ของชนชั้นปกครองของสังคมเท่านั้น แต่รวมหมายถึงของท้องถิ่นด้วย

ความหมายที่กว้างที่สุดในวิชามนุษยวิทยาและสังคมวิทยา หมายถึง แบบอย่างการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นกลุ่มสังคมหรือหมู่คณะ

ความหมายที่แคบที่สุด หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน

กองวิชาการ (ม.ป.ป. : 29 ; อ้างอิงมาจาก สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมคือ วิธีชีวิตของกลุ่มที่มีการสืบทอดและพัฒนาต่อเนื่องกันมา และวัฒนธรรมชนบทไทยนั้นไม่สามารถพูดอย่างรวมๆ ได้ เพราะคนที่อาศัยอยู่ในชนบทไทยมีมากมายหลายชาติพันธุ์ มีความเชื่อ ศาสนา ประเพณี และภาษาของตนโดยเฉพาะ และมีการสืบทอดกันมา

ความหมายของคำว่า ศิลปะ ศิลปกรรมพื้นบ้าน

สมใจ ใจดี และยรรยง ศรีวิเชียร (2528 : 103) ได้ให้ความหมายของคำว่า ศิลปะไว้ว่า ศิลปะ หมายถึง สิ่งที่แสดงถึงวัฒนธรรมของชาติหนึ่งๆ ในลักษณะของการ ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา วรรณคดี จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ฯลฯ

กองวิชาการ (ม.ป.ป. : 29 ; อ้างอิงมาจาก วิโรจน์ ศรีสุโร) ได้ให้ความหมายของ คำว่าศิลปกรรมพื้นบ้านไว้ว่า ศิลปกรรมพื้นบ้านหมายถึง ผลงานสำเร็จของชาวบ้านที่มีคุณค่า ทางศิลปะพอควรที่บ่งบอกถึงความเฉลียวฉลาดของช่างระดับพื้นบ้านที่สามารถแก้ปัญหา ธรรมดาๆ ให้ดูดี มีลักษณะสมบูรณ์สืบต่อกันมาหลายอายุ

ความหมายของคำว่า ประเพณี

กองวิชาการ (ม.ป.ป. : 29 ; อ้างอิงมาจาก พระยาอนุমানราชชน) ได้ให้ ความหมายไว้ว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็น แบบอย่างเดียวกัน เป็นระเบียบแบบแผนที่เห็นว่าถูกต้องหรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ และมีการปฏิบัติสืบต่อๆ กันมา

ปรีชา พิณทอง (2530 : 29) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประเพณี หมายถึง ระเบียบ แบบแผนของธรรมเนียมอันดีงาม ที่นักปราชญ์แต่ละประเทศหรือแต่ละถิ่น ได้บัญญัติแต่งตั้งไว้ สำหรับประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติตามจนเป็นสถาบัน แล้วยึดถือปฏิบัติสืบๆ กันมา ประเพณี เป็นลักษณะหนึ่งที่ยกถึงความประพฤติของคนในชุมชนหนึ่งๆ ถือเป็นแบบ แบบปฏิบัติสืบต่อกันมานาน และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มนั้นๆ ซึ่งสามารถจัดแบ่งเป็น ประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

1. จารีตประเพณี จะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมและสวัสดิภาพของคน ส่วนรวม มีการบังคับให้ทำ
2. ขนบประเพณี จะมีลักษณะเป็นแบบแผนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม คือ มี ระเบียบ กฎเกณฑ์ กำหนดไว้ชัดเจน และโดยการบอกเล่าสืบต่อกันมา
3. ธรรมเนียมประเพณี จะเป็นเรื่องธรรมดาๆ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาจนเกิดความ เคยชิน

ประเพณีที่สำคัญที่คนทั่วไปรู้จักและถือปฏิบัติกันมา ได้แก่

1. ประเพณีที่ทำกันทั่วไป เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง
2. ประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น บวช เข้าพรรษา ออกพรรษา การสวด มนต์ไหว้พระ ทอดกฐิน วันมาฆบูชา อาสาฬหบูชา ฝังลูกนิมิต ทอดผ้าป่า สลากภัต

3. ประเพณีสำหรับตัวบุคคล ได้แก่ การทำบุญวันเกิด โยนผมไฟ โยนจุก
ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ฯลฯ

4. ประเพณีเบ็ดเตล็ดสำหรับท้องถิ่น

ศิลปกรรมพื้นบ้าน จะเป็นลักษณะหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นถึงความสำเร็จ ความเฉลียวฉลาด
ของคนกลุ่มหนึ่งหรือชาวบ้านที่สามารถแก้ปัญหาธรรมดาๆ ให้คู่ที่มีลักษณะสมบูรณ์ และ
สืบทอดกันมาหลายอายุ และสามารถจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. งานถัก สาน ทอ
2. งานจักสาน
3. เครื่องปั้นดินเผา
4. งานแกะสลัก
5. งานโลหะ
6. งานก่อสร้าง
7. งานภาพเขียน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้พอที่จะสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะ วัฒนธรรม
และประเพณี หมายถึง ผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นถึง
คุณค่าของการดำเนินชีวิต วิถีความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อๆ กันมา เฉพาะกลุ่มหรือ
ท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงาม และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่ม
คนหรือท้องถิ่นนั้น

ด้านที่ 3 การประกอบอาชีพในท้องถิ่น

สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มนี้ จากการสำรวจพบว่าเป็นสภาพของภูมิปัญญา
ท้องถิ่นในกลุ่มที่ 2 คืองานศิลปกรรมพื้นบ้าน แต่เนื่องจากบุคคลในท้องถิ่นได้นำมาใช้
ประกอบอาชีพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การทอผ้าไหม ได้แก่ ทอผ้าไหมพื้น ไหมมัดหมี่
2. การทอผ้าด้วยกี่ตุ๊ก ได้แก่ ทอผ้าฝ้าย ทอผ้าลายน้ำไหล ทอผ้าฝ้าย

ผ้าขาวม้า

3. ทอผ้าซิดด้วยกี่พื้นเมือง ได้แก่ ทอผ้าซิดตัดเสื่อ ทอผ้าซิดทำหมอน ทอผ้า

หม่มลายซิด

4. ทำหมอนซิด ได้แก่ หมอนซิดสามเหลี่ยม ทำเบาะนั่ง

5. การจักสานไม้ไผ่ ได้แก่ สานตะกร้า สานหวาย สานมวย สานกระติบข้าว สานขันโตก สานกระด้ง สานกระบุง สานซ้อง สานไซ สานส้ม
6. การทำไม้กวาด ได้แก่ ไม้กวาดดอกหญ้า ไม้กวาดทางมะพร้าว
7. การทอเสื่อ ได้แก่ ทอเสื่อกก ทอเสื่อไผ่ ทอเสื่อฝื่อ ทอเสื่อเตย
8. การสาน ได้แก่ หมวกกก หมวกใบตาล หมวกฝักคบขวา กระเป๋ากก
9. เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ อิฐมอญ โอ่ง ไห กระถาง หม้อดิน เตา
10. การเกษตร ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน การทำไร่ ทำนา ทำสวน การเลี้ยงสัตว์

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ ได้แก่ ช่างท้องถิ่น ช่างเทคนิคท้องถิ่น ช่างฝีมือท้องถิ่น พบว่าที่กระจายไปตามแหล่งภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่นในอดีตนั้นวิถีชีวิตของคนไทยมีความเป็นอยู่และดำเนินชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติมีอาชีพเกษตรกรรม เช่น เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชสมุนไพร ในการประกอบอาชีพนั้นทำเพื่อในการมีอยู่มีกินมากกว่าที่จะทำเพื่อความมั่งมี ความร่ำรวย จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยภายนอกมาเป็นตัวกำหนด และมีอิทธิพลในการผลิตนั้น เช่น การเพาะปลูกข้าว พืชต่างๆ จะกระทำให้พอกินในครอบครัว การผลิตเครื่องใช้ต่างๆ ก็จะทำเพื่อใช้ในประโยชน์นั้นๆ ไม่ได้ทำขายในระบบธุรกิจ จึงจะเห็นว่าวิถีชีวิตของคนไทยสงบและมีความสุขตามอัตภาพ นั้นอาจจะเป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากศาสนาที่สอนให้มีความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ให้รู้จักสันโดษ

แต่ในปัจจุบันการดำเนินชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก ผกผันไปตามสภาพแวดล้อมของสังคม จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ความสมดุลของธรรมชาติเริ่มถูกทำลายลงเพื่อเพิ่มพื้นที่ในการผลิตให้มีจำนวนเพียงพอกับความต้องการของตลาด เนื่องจากรัฐมีแผนพัฒนาประเทศจากประเทศเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรมใหม่ มีการจัดระบบการผลิตที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น มีการปลูกพืชเดี่ยวๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ยาฆ่าแมลง เครื่องใช้ เครื่องมือจักรกลต่างๆ การกระทำเช่นนี้ไม่คำนึงถึงความสมดุลตามธรรมชาติเลย นอกจากจะเร่งผลิตให้ทันกับความต้องการของตลาด นอกจากนั้นสินค้าอุปโภคบริโภค ความสะดวกสบายต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทกับวิถีชีวิตคนไทยมากขึ้น ผลผลิตที่ผูกขาดกับระบบธุรกิจ ต้นทุนสูง ขายได้ในราคาต่ำจึงเกิดสินค้าระบบเงินผ่อน มีหนี้สินล้นพ้นตัว เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดความล้มละลายทางเศรษฐกิจในชนบทขึ้น เป็นเหตุให้ชาวบ้านอยู่ไม่ได้ ส่วนหนึ่งต้องเข้ามาหางานทำในเมือง ผู้หญิงรับจ้างเป็นคนรับใช้ เป็นกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นโสเภณีหรือหญิงบริการ ผู้ชายเป็นกรรมกรก่อสร้าง

จับแท็กซี คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นกรรมกรในไร่อ้อย กรีดยาง ลูกเรือประมง เด็กวัยม
ไปทำงานต่างประเทศในวันออกกลาง ในสิงคโปร์ เป็นต้น เหลือไว้แต่คนเฒ่าคนแก่และ
เด็กเล็กในหมู่บ้าน ให้หมดความหวังในการพึ่งพาตนเอง ในขณะที่พ่อค้า นักอุตสาหกรรม
และชนชั้นกลางที่ร่ำรวยขึ้น ซึ่งในประเด็นนี้ทั้งนายแพทย์ประเวศ วะสี และ ดร. เอกวิทย์
ณ ถलग เลขานุการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเห็นพ้องต้องกันว่า นอกจากชนบทไทย
(ซึ่งคนส่วนใหญ่ของประเทศ) จะล้มละลายทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเกิดการล่มสลายทางสังคม
และวัฒนธรรมไปพร้อมกันอีกด้วย

สืบเนื่องจากความล้มเหลวที่ผ่านมา ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เอาความล้มเหลวที่
ผ่านมาเป็นบทเรียน และนำไปสู่แนวคิดการพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันใน
ชนบท จึงเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่สูญเสียไปนั้นให้ปรับสภาพมีความอุดมสมบูรณ์
เช่นเดิม ด้วยพลังความคิดและพลังการที่มีอยู่ในการปรับตน ปรับการดำเนินชีวิตที่เคยถูก
ครอบงำจากสภาพสังคมพ่อค้าคนกลาง ระบบธุรกิจ ระบบโรงเรียน กลับเข้าการเกษตรที่
อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติซึ่งกันและกัน บุคคลกลุ่มนี้สามารถยืนหยัดและต่อสู้กับความ
ล้มเหลวเหล่านี้มาได้อย่างภาคภูมิใจ ด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา และการสั่งสมประสบการณ์
จากการผสมผสานแนวความคิดระหว่างระบบเกษตรแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่จนมีความผสม
ผสานกลมกลืนกันได้เหมาะสม สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง ซึ่งนับว่าบุคคล
เหล่านี้เหล่านี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรได้รับการยกย่อง และนำแนวความคิด ความรู้ และ
ประสบการณ์ไปถ่ายทอดและเผยแพร่ต่อไป

ด้านที่ 4 สภาพแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีท้องถิ่น

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเริ่มเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรม
ไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้การดำเนินชีวิตค่อยๆ เปลี่ยนจากสภาพพอกินไปสู่การประกอบ
อาชีพเพื่อหารายได้ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สามารถอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนไปได้อย่างเป็นสุข จึง
ได้เกิดการนำแนวความรู้และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมา นำมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่
เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัวและชุมชน
ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่งมีความรู้ความสามารถที่พัฒนาตนเองและ
ช่วยเหลือต่อสังคม

อนง นาคนบุตร (2540 : 14) ได้วิเคราะห์กระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคลื่อนไหว
ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา โดยได้กล่าวว่า สักยภาพของสถาบันชุมชนต่างๆ พระ วัด ผู้นำ
อาวุโส เครือข่ายต่างๆ ที่ยังมีบทบาทอยู่ บุคลากรและสถาบันเหล่านี้มีบทบาททำให้สังคม

ชนบทยังไม่แตกสลายทางด้านจิตใจ และทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ระบบวัฒนธรรมชุมชนที่มี วัด พระ ความเชื่อถือทางศาสนา และที่เป็นองค์รวมของหมู่บ้าน นับเป็นค้ำมาหาศาลที่เป็น หลักประกันของการพัฒนาคนทางด้านจิตวิญญาณ ความเป็นคน เป็นชุมชน เป็นประเทศที่มี ศักดิ์ศรี มีอิสรภาพ มีอธิปไตย

กระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่อการคืนรนพึ่งพาตนเอง ได้มีรูปธรรมของ บุคคลในความพยายามต่อกิจกรรมต่างๆ ของการประสานเชื่อมโยงในหมู่บ้านอีสานในหลาย ท้องถิ่น ซึ่งพอจะประเมินเป็นกระแสสำคัญๆ ในเรื่องที่สัมพันธ์กันได้ (อังกุล สมกะเนย์. 2535 : 37-50) ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 กระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่อการคืนรนพึ่งพาตนเอง

เนื้อหา	ทรัพยากรท้องถิ่น	ทิศทาง/ความคิดพื้นฐาน
การพัฒนาคนแนว พุทธวิธี ลดอบายมุข ปฏิบัติสมาธิ พัฒนาหมู่บ้าน	- พระนักพัฒนา - กลุ่มพระนักพัฒนา	- มุ่งเอาพระพุทธศาสนามาเป็นหัวใจ ของการพัฒนาคนและหมู่บ้าน “จิตใจนำวัตถุ” - ประยุกต์พุทธวิธีต่างๆ มาใช้ในการ พัฒนา
การพัฒนาเกษตร ผสมผสานครบวงจร เพื่อการมีอาหารกิน มี ใช้เหลือขาย	- ปัญญาชนพื้นบ้าน - ผู้นำเกษตรกรพื้นบ้าน - นักเทคนิคเกษตรชาวบ้าน (ปลา ดันไม้ สมุนไพร ฯลฯ) - เทคโนโลยีและการประยุกต์ที่ เหมาะสมต่างๆ ในรูป “HOLISTIC/INTERGRATED APPROACH” ทั้งด้านธรรม เทคนิคการเกษตร การผลิต การเกษตร การบริหารจัดการ ควบคู่กัน	มุ่งปฏิรูปโครงสร้างสำคัญอย่างค่อย เป็นค่อยไปใน 4 ด้าน ที่สัมพันธ์ เกื้อกูลกันคือ - โครงสร้างนิเวศ ดิน บ่อน้ำ - ระบบชุมชนแตกตัว “เถียงนา” - ระบบการผลิตครบวงจรที่เกื้อกูล กัน ลดการพึ่งพิงตลาดและลดต้นทุน การผลิตได้บางส่วน - เปลี่ยนเป้าหมายเพื่อขายมาเพื่อ ความสุขของชีวิต
การฟื้นฟู การรักษา การใช้สมุนไพร และ	- หมอธรรม - หมอสมุนไพร	- การเชื่อมโยงการรักษาคนที่เน้นทั้ง ด้านจิต กาย ชุมชน เข้าหากันเพื่อ

เนื้อหา	ทรัพยากรท้องถิ่น	ทิศทาง/ความคิดพื้นฐาน
หมอบ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - หมอบ้าน - หมอบ้านอื่นๆ - เทคโนโลยีและสมุนไพร 	<p>รักษาคน ไข่และป้องกัน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ลดการพึ่งพาระบบสมัยใหม่ที่ค่อนข้างแพง ที่ไปไม่ทั่วถึงและมีผลข้างเคียงทางลบ
<p>การตื่นตัวศึกษาประวัติศาสตร์</p> <p>วัฒนธรรมชุมชนอีสาน</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้อาวุโส - พระอาวุโส - หมอธรรม - นักวิชาการท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - การเชื่อมโยงอดีตเพื่อเกิดการรู้จักตนเองของชาวอีสาน การเข้าสู่การค้นหาค้นคว้า ภาพ ภูมิปัญญาของตนเองที่จะนำมาหาทางออกต่อวิกฤติปัญหาข้างหน้า
<p>การจัดตั้งขยายกองทุนหมุนเวียนระดับหมู่บ้านรูปแบบต่างๆ เพื่อ</p> <ul style="list-style-type: none"> - แก้ปัญหาปากท้อง - แก้ปัญหาเศรษฐกิจ - แก้ปัญหาเศรษฐกิจ <p>อเนกประสงค์</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำด้านบริหารกองทุน - คณะกรรมการกองทุน - คนขายของ นักบัญชีร้านค้า - กองทุน - ทุนหมุนเวียนรูปแบบต่างๆ - ข้าว กล้วย ไม้ - เงินทุน - ร้านค้าของชำ 	<ul style="list-style-type: none"> - มุ่งสร้างสถาบันการเงินของชุมชน หรือ “ธนาคารชาวบ้าน” ที่มีระบบการบริหารจัดการทุนกตึกาโดยชาวบ้านและเพื่อชาวบ้านสมาชิกเป็นหลัก - ลดภาระการเอาใจเอาเปรียบระดับหนึ่ง และเป็นการสะสมทุน รองรับปัญหาเฉพาะหน้าหรือขั้นพื้นฐานในหมู่บ้าน
<p>การต่อประสานการณ์เชื่อมโยงเวทีการเรียนรู้ศึกษาดูงานระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านที่เป็นตัวอย่างของความสำเร็จกันเองในแนวนอน เกิดเป็นเครือข่ายระดับท้องถิ่นรูปแบบต่างๆ มากขึ้น</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน - เครือข่ายเกษตรผสมผสาน - เครือข่ายพระนักพัฒนา - เครือข่ายหมอสมุนไพร - เครือข่ายครูนักพัฒนา - เครือข่ายกองทุนหมุนเวียน - เครือข่ายธนาคารข้าวกลุ่มเกษตรกร 	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดมิติของการเรียนรู้ที่เน้นรูปธรรมจากชาวบ้านที่สำเร็จด้วยตนเองในรูปแบบ “มหาวิทยาลัยท้องถิ่น” - เป็นการเสริมการ โยงใยและขยายผลแนวนอนของการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและคล่องตัวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม

3.5 แนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา

ความสำเร็จก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร ลักษณะสังคมไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคามทางเศรษฐกิจ โดยเสริมสร้างปัจจัยที่เป็นข้อได้เปรียบในด้านการแข่งขัน ซึ่งเห็นพ้องต้องกันทั้งหมดทั่วโลกว่าปัจจัยที่เป็นข้อได้เปรียบมีอยู่ 4 ประการ คือ 1) คุณภาพของประชากรและกำลังคน ใครที่มีประชากรที่มีคุณภาพสูง มีกำลังคนเพียงพอ และคุณภาพดี จะแข่งขันกับใครก็ได้ 2) มีขีดความสามารถในการจัดการ 3) มีระบบสารสนเทศ คือ ข่าวสารข้อมูลที่สมบูรณ์เพียงพอที่จะใช้ในการตัดสินใจ และ 4) มีเทคโนโลยีที่เหมาะสมสามารถพึ่งพาตนเองได้ และใช้เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา ไม่ว่าเกษตร อุตสาหกรรม และการดำเนินชีวิตประจำวัน สิ่งที่จะนำไปสู่เวทีโลกให้สังคมไทยดำรงความเป็นไทยได้ต้องเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยได้โดยทั้งสองอย่างสมดุล ไม่ขัดกัน อันมีรูปแบบดังนี้

1. การศึกษาต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิต มองการศึกษาเป็นปัจจัยที่ 5 ของการดำเนินชีวิต
2. การศึกษาเป็นการศึกษาสำหรับทุกคน
3. การศึกษาเพื่อพัฒนาค่านิยมทั้งเป็นสากล และค่านิยมไทย ปรับปรุงประสานให้ทั้งสองสามารถอยู่ร่วมกันได้

การศึกษาในยุคต่อไปนี้ในทุกระดับ สิ่งที่ต้องปฏิรูปกันมากก็คือ ทำอย่างไรจะให้การศึกษารอบรู้ให้คนแสวงหาความรู้ได้เอง ใฝ่หาความรู้และแหล่งวิทยาการ รู้วิธีการหาความรู้ เพื่อให้การศึกษานั้นเป็นระบบและกระบวนการที่พัฒนาคน เพื่อให้ออกไปพัฒนาสังคมพร้อมที่เผชิญกับภัยคุกคาม และมีความรู้ความสามารถที่รับ โอกาสเพื่อนำพาประเทศเราไปสู่เวทีโลก ได้อย่างสำเร็จ (วิจิตร ศรีสะอ้าน, 2539 : 45-63)

การจัดการศึกษาน่าจะมองดูในสองภาวะ คือ สภาพะชนมชาติที่เกิดขึ้นเองเป็นธรรมดาไม่ต้องมาใครมาเปลี่ยนแปลงเป็นตัวของมันเอง เช่น ความเป็นเด็ก ความเป็นหนุ่มสาว ความแก่ ความหิวกระหาย ฯลฯ นอกจากนี้ส่วนที่เป็นคุณธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้มีขึ้น ถ้าไม่ทำก็ไม่มี “ธรรม” เกิดจากธรรมที่ปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมเปรียบได้กับดิน ดินที่ตามท้องไร่ท้องนาทั่วไปตามธรรมชาติ หากนำไปขายก็ไม่ได้ราคานัก แต่ถ้านำมาปั้นเป็นโอ่ง เป็นไห เป็นถ้วย เป็นชาม หรือเครื่องเบญจรงค์ ดินก็เปลี่ยนจากสภาพธรรมชาติเป็นสภาวะธรรม ส่วนที่เป็นเครื่องใช้ก็เป็นคุณธรรม ทำให้จากสิ่งธรรมดาเป็นของมีราคาได้ คนเราก็เหมือนกัน สามารถพัฒนาให้มีคุณค่าได้ การส่งเสริมจิตพิสัยของเด็กและเยาวชนให้มีคุณภาพจึงเป็นการให้การศึกษาน่าจะถูกต้อง จะช่วยให้เด็กประพฤติจริยธรรมอีกด้วย (พิสิษฐ์ เจริญสุข, 2540 : 135)

สถาบันการศึกษาต่างๆ จึงควรปรับปรุงนโยบายและระบบการศึกษาให้เหมาะสม โดยเน้นความสำคัญของศาสนาและจริยธรรมควบคู่ไปกับวิชาการ ควรปรับปรุงหลักสูตร การศึกษาในระดับต่างๆ ตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงอุดมศึกษา ให้มีการเรียนการสอนศาสนาในทุกระดับ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน (สมพร เทพสิทธิ์า. 2540 : 42)

ประเวศ วะสี (2534 : 82) ได้เสนอแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ การศึกษาไว้ดังนี้

1. รัฐบาลประกาศเป็นนโยบายให้ระบบการศึกษาทั้งหมด ศึกษาค่านิยม เรียนรู้ และทำนุบำรุงภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือ และสื่อในรูปแบบอื่นที่ดีกว่า ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีจำนวนมากและคุณภาพที่เหมาะสม และนำมาใช้ในการศึกษาทุกระดับ
3. ส่งเสริมและสนับสนุนทุกระดับการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา วิทยาลัยครู และมหาวิทยาลัย ทำการศึกษา วิจัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งจะทำให้เกิดความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเต็มไปหมด ซึ่งจะทำให้การรับรู้ ในระบบการศึกษาสมบูรณ์ขึ้น อันมีผลกระทบต่อความรู้สึกและพฤติกรรม ควรเปิดโอกาสครู ที่อยู่ในท้องถิ่นสร้างตำราความรู้ดังกล่าวจากตอนต้นแล้ว ก็จะเห็นว่าระบบการศึกษาของชาติ ต้องให้ความสำคัญของท้องถิ่นขึ้น และทำให้ชาติมีพลังความรู้จากของจริงทั่วประเทศ
4. ให้มีการสร้างตำราท้องถิ่น ทุกวันนี้โรงเรียนต่างๆ มีตำราที่แต่งไปจาก ส่วนกลาง ควรเปิดโอกาสให้ครูที่อยู่ในท้องถิ่นสร้างตำราความรู้ดังกล่าวข้างต้น ระบบการศึกษา ของชาติต้องให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นมากขึ้น
5. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในชุมชน อย่างน้อยส่วนหนึ่งให้เป็น โรงเรียนชุมชน โดยทำหน้าที่ 3 อย่าง คือ 1) ศึกษาชุมชนให้เข้าใจ 2) เป็นศูนย์ข้อมูล ข่าวสารเพื่อการพัฒนาชุมชน และ 3) ให้การศึกษาทุกรูปแบบเพื่อการพัฒนาชุมชน และดึง ทรัพยากรจากหน่วยราชการอื่นๆ จากภาคธุรกิจและองค์กรการพัฒนาเอกชนเข้ามาพัฒนา เครือข่ายการเรียนรู้ขึ้นทั่วประเทศ โดยวิธีนี้แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมได้อย่างรวดเร็ว โดยผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญา อื่นๆ และมีเครือข่ายการเรียนรู้ซึ่งเพิ่มศักยภาพของการเรียนรู้ของบุคคลทั่วประเทศ
6. ปรับระบบการศึกษาทั่วไปรวมทั้งมหาวิทยาลัยด้วยให้การศึกษาเพื่อสร้าง หลักฐานของการเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และ

สิ่งแวดล้อมอย่างมีบูรณาการ และโดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ ความเป็นจริงจากสังคมไทย การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นก็จะเข้าไปอยู่ในการศึกษาเป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์

7. การกระทำดังกล่าวข้างต้นต้องการความคล่องตัว รัฐบาลควรจัดงบประมาณหนุนทั่วไปให้หน่วยงานต่างๆ ได้ตัดสินใจในการใช้เอง รับเป็นผู้ประเมินผลงาน และตรวจสอบความถูกต้อง

8. ส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการ และสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นหลายอย่างกระทำได้ยาก ด้วยโครงสร้างบริหารอย่างเป็นทางการทุกระดับ ควรส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการ (Non-formal Mechanism) คือ ผู้ปฏิบัติงานต่างรวมกันในรูปแบบกลุ่มหรือชมรม หรืออื่นใดที่ไม่เป็นทางการซึ่งทำให้มีอิสระ มีความคล่องตัว มีความต่อเนื่อง และมีพลังมากกว่ารัฐบาลควรจัดงบประมาณพัฒนาเอกชนให้ส่งเสริมการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยเชื่อมต่อระหว่างชุมชนและหน่วยงานของรัฐให้ดีขึ้น จะช่วยสานให้เกิดความต่อเนื่องในหน่วยงานรัฐเอง

9. ภาครัฐกิจให้ทุนทรัพย์สนับสนุนองค์การพัฒนาเอกชน จัดตั้งมูลนิธิหรือสถาบันในรูปแบบเอกชน เพื่อส่งเสริมการค้นคว้าให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของไทย

การคัดสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อดำเนินงานการจัดการศึกษา การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประกอบอาชีพทำมาหากิน ตลอดจนการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้รับรู้สู่สาธารณชนในวงกว้าง การคัดเลือกพื้นภูมิปัญญาท้องถิ่น ใครเป็นผู้ดำเนินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามประเด็นใหญ่ๆ นี้มีคำตอบเป็นแนวทางในการดำเนินงานอย่างกว้างขวาง (รัตนะ บัวสนธิ. 2539 : 9-15) ดังนี้

1. ภูมิปัญญาที่คุณค่ามีประโยชน์สำหรับดำเนินงานก็คือ สิ่งที่สามารถสนองต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในท้องถิ่นได้อย่างสงบสุข สอดคล้องกับชีวิตปัจจุบัน

2. ผู้คัดเลือกพื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่าย คือ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มคนในท้องถิ่น

3. ผู้ดำเนินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควรยึดบุคคลในท้องถิ่น โดยเฉพาะผู้รู้ ผู้นำท้องถิ่นเป็นหลัก และมีบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุน เปิดโอกาสให้บุคคลในชุมชนท้องถิ่นได้แสดงออกถึงศักยภาพของเขา

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2539 ก : 6-7) ได้กำหนดแนวทางการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือว่าเป็นทางออกทางหนึ่งในการแก้ปัญหาทางการศึกษา การกำหนดหลักสูตรต่อไปในอนาคตควรเปิดกว้าง และกำหนดให้น้อยที่สุด คือ บอกแต่วัตถุประสงค์

เท่านั้น ให้เอากระบวนการขึ้นมาก่อนเนื้อหาเพื่อตรวจสอบว่านักเรียนได้เรียนรู้อะไรไปบ้างแล้ว ส่วนเนื้อหาก็อาจรองลงไป การนำหลักสูตรไปใช้ควรประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับชุมชนให้เห็นความสำคัญของการศึกษา ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการแก้ปัญหา โดยนำภูมิความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้สะสมมาแก้ปัญหาเรื่องการเรียนการสอน ครูต้องทำความรู้จักกับชุมชนของตนเอง ทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และนำกำลังส่วนหนึ่งของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน เพื่อให้ความรู้แก่ผู้เรียน โรงเรียนเป็นสถานที่เพื่อพัฒนาชีวิตและชุมชน และสุดท้ายคือ ชุมชนเป็นตัวหลักหรือเป็นตัวอื่นในการจัดการศึกษาในบางลักษณะ แนวทางการจัดการศึกษาในระดับท้องถิ่นที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา สามารถกระทำได้ 3 ลักษณะคือ

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการศึกษา และมอบหมายงาน/กิจกรรมให้นักเรียนไปทำที่บ้าน ผู้บริหารเป็นผู้ประสานงาน ครูและชาวบ้านคอยติดตามผลและประเมินผลงานจะตกเป็นของนักเรียนและชาวบ้าน

2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้เด็ก โดยชาวบ้านจะใช้วิธีการนำเด็กไปศึกษาแหล่งความรู้ในชุมชน ครูจะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็กรู้ว่าถ้าเรียนรู้กับชาวบ้านจะต้องทำอย่างไร และได้ความรู้ได้อย่างไร

3. โรงเรียนและชุมชนร่วมกันประสานการเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

ในการนำภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบโรงเรียนนั้น บางท้องถิ่นการประชาสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนและชุมชนไม่ชัดเจนคืบคั้น ดังนั้น บทบาทของครูผู้สอนควรมีการปรับเปลี่ยนดังนี้ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. 2539 ข : 7-8)

1. ครูต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลกับชุมชน ทั้งการสังเกต และการสอบถามชาวบ้าน ผู้รู้ในท้องถิ่น ตลอดจนการนำไปปัญหาที่อยู่รอบๆ ตัวผู้เรียนซึ่งเป็นปัญหาแก่ชุมชน กำหนดไว้ในหลักสูตรเพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน

2. ครูต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน ปรากฏชาวบ้านพร้อมวิชาการศึกษาดังเอา ศาสตร์ชาวบ้านเข้าไปผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ความหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้และการศึกษาวิธีการต่างๆ จากการศึกษาไปเยี่ยมโรงเรียนอื่น เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาคน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น

4. ในการจัดการเรียนการสอนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรตั้งศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากรหรือที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากรหรือ

คณะบุคคลที่เข้าใจการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่นให้เข้ามาจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้

5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย ไม่ควรยึดแต่หนังสือเรียนเท่านั้น

จากสภาพการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้น สรุปแนวคิดในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษาได้ 3 แนวทาง คือ

1. โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ งานและกิจกรรมให้ไปทำที่บ้าน ครูและปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ติดตามและประเมินผล
 2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ครูและนักเรียน ไปศึกษาความรู้ในชุมชน
 3. โรงเรียนและชุมชนเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้เข้าด้วยกัน
- ทั้งนี้การใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาโรงเรียน ต้องอยู่ในดุลยพินิจของโรงเรียนและความต้องการของชุมชน

4. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปฏิบัติงานวิชาการในสถานศึกษา

การนำเสนอแผนนโยบายเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปฏิบัติงานวิชาการในสถานศึกษา ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

4.1 งานด้านการพัฒนาหลักสูตรและการนำไปใช้

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 (กรมวิชาการ, 2544 : 3) มีข้อกำหนดให้มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ และให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะที่พึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

และเพื่อให้การนำหลักสูตรไปใช้ได้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นมีความเป็นไปได้มากขึ้น ตลอดจนการจัดการเรียนการสอนมีความผสมผสานกับชุมชนได้ในระดับหนึ่ง โรงเรียนควรมีแนวทางปฏิบัติดังนี้ (กรมวิชาการ, 2544 : 7)

1. โรงเรียนจะต้องทำใจให้กว้างและยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชนเพื่อเป็นพื้นฐานในการจัดการศึกษา

2. กิจกรรมที่โรงเรียนมอบหมายให้นักเรียนทำ จะต้องสอดคล้องกับแบบแผนการผลิตของชุมชน

3. ผู้ปกครอง ครู และชุมชน จะต้องร่วมมือประสานใจกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับระหว่าง โรงเรียนกับชุมชนจะช่วยทำให้มองเห็นภาพของหลักสูตร และการนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นชัดเจนขึ้น

4. จัดให้มีเครือข่ายในแต่ละภาค แต่ละกลุ่มในการแสวงหาความรู้ร่วมกัน มีหน่วยงานต่างๆ เข้ารับผิดชอบการดำเนินงานของตน และแก้ปัญหาาร่วมกัน

5. มีการจัดทำแผนการสอนที่สอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่น

4.2 งานด้านการเรียนการสอน

กรมวิชาการ (2539 ข : 9) ได้เสนอแนะบทบาทของครูในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

1. ครูจะต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลจากชุมชนทั้งจากการสังเกตและสอบถามชาวบ้านผู้รู้ในท้องถิ่น ตลอดจนควรนำสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวผู้เรียนหรือสิ่งที่ป็นปัญหาของชุมชนมากำหนดไว้ในหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน

2. ครูจะต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมทั้งศึกษาวิธีการดึงเอาสิ่งที่เป็นศาสตร์สากลเข้าไปผสมผสานกับความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ครูควรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้ และศึกษาวิธีการต่างๆ จากการใช้เยี่ยมชมโรงเรียนอื่น เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาคน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น

4. ในการจัดการเรียนการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากร หรือเป็นที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจในการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้

5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายไม่ยึดแต่หนังสือเรียนเท่านั้น

6. ในการจัดการเรียนการสอนครูควรให้เด็กมีส่วนร่วมมากที่สุด เพราะจะทำให้เข้าใจถึงกระบวนการในการแสวงหาความรู้ได้ และครูควรสังเกตพฤติกรรมของเด็กในการแก้ปัญหาเองด้วย บางครั้งครูอาจจะให้คำแนะนำช่วยเหลือ

7. ครูควรจัดให้มีการพานักเรียนไปทัศนศึกษาแหล่งความรู้ที่สำคัญของชุมชน

8. บางครั้งในการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นอาจไม่ต้องสอนในโรงเรียน แต่ให้เด็กได้ร่วมกิจกรรมที่ชาวบ้านจัดขึ้นตามโอกาสอันควร และให้ชาวบ้านเป็นครูของเด็กในชุมชนนั้น

4.3 งานวัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน

วัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนท้องถิ่นสามารถเลือกใช้ปรับปรุง หรือจัดทำขึ้นเพื่อใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนได้ตามความเหมาะสม โดยจำแนกประเภทสื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นจัดทำได้ดังนี้ (กรมวิชาการ. 2539 ข : 21)

สื่อการเรียนการสอนประเภทหนังสือเรียน หนังสือเรียนที่ท้องถิ่นจัดทำได้ คือ

1. รายวิชาหรือเนื้อหาที่ท้องถิ่นจัดทำขึ้นใหม่ และอนุญาตให้ใช้ได้แล้ว
2. รายวิชาในวิชาบังคับเลือกและวิชาเลือกเสรี และเนื้อหาในกลุ่ม

ประสบการณ์ต่างๆ ที่ท้องถิ่นได้วิเคราะห์แล้วเห็นว่าจำเป็นต้องจัดทำหนังสือเรียน เพื่อให้มีเนื้อหาสอดคล้องตามความต้องการของท้องถิ่น ทั้งนี้ให้เป็นไปตามนโยบาย

กระทรวงศึกษาธิการ

3. สื่อการเรียนการสอนประเภทคู่มือครู แผนการสอน แนวการสอน

หนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัด และสื่อการเรียนการสอนอื่นๆ ท้องถิ่นสามารถจัดทำขึ้นได้ และนำมาใช้ในการจัดกิจกรรม โดยอยู่ในดุลยพินิจของผู้บริหารสถานศึกษา

4.4 งานวัดผลและประเมินผล

กรมวิชาการ (2539 ข : 19) ได้เสนอแนะการวัดผลและประเมินผลไว้ดังนี้

1. ในระบบวัดผล ควรเน้นการฝึกปฏิบัติให้มากขึ้น
2. ควรกำหนดจุดประสงค์ให้มีลักษณะเป็นรูปธรรม และเป็นพฤติกรรม

ที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ จะทำให้การวัดผลมีความชัดเจนขึ้น

3. การวัดผลในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ผู้สอนควรสังเกตและบันทึกพฤติกรรมของผู้เรียนในแบบบันทึกตั้งแต่วันแรกจนถึงวันสุดท้ายของการเรียนการสอน โดยกำหนดให้เป็นรูปธรรม

4.5 งานห้องสมุด

ห้องสมุดเป็นศูนย์กลางแห่งวิชาการที่ปวงที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเองและเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานห้องสมุดครั้งนี้

1. จัดให้มีหนังสือ หลักสูตร เอกสาร ใบความรู้ เกี่ยวกับหลักสูตรทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติศาสนกิจวันสำคัญทางศาสนา สถานที่สำคัญ บุคคลสำคัญ ทรัพยากรท้องถิ่น ประเพณีการบายศรีสู่ขวัญ การจักสานงานเกษตร การเพาะพันธุ์ปลา การเลี้ยงสัตว์ การทำดอกไม้ประดิษฐ์จากวัสดุท้องถิ่น
2. จัดมุมแสดงวัสดุอุปกรณ์เกี่ยวกับเครื่องดนตรีท้องถิ่นหรืองานแกะสลัก งานหล่อ งานปั้น และอุปกรณ์การประกอบอาชีพดั้งเดิมของท้องถิ่น
3. จัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับวันสำคัญทางศาสนา ป้ายนิเทศเผยแพร่ความรู้และเทคนิคใหม่ๆ (กรมวิชาการ. 2544 : 20)

4.6 งานนิเทศภายใน

งานนิเทศภายใน หมายถึง กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างครูและบุคลากร การศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งผลสัมฤทธิ์สูงสุดของการเรียนของนักเรียนในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านงานนิเทศภายในปฏิบัติดังนี้

1. จัดทำคู่มือ เพิ่มเอกสาร ข้อมูล และเครื่องมือสำหรับงานนิเทศเกี่ยวกับกิจกรรม พิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ศิลปะการแสดงดนตรีท้องถิ่น ประเพณีสิบสองเดือน
2. จัดทำคู่มือศิลปะดนตรีท้องถิ่น งานแกะสลัก ประเพณีสิบสองเดือน
3. จัดทำคู่มือเกี่ยวกับการประกอบอาชีพดั้งเดิมของท้องถิ่นและการเกษตร
4. จัดทำคู่มือเกี่ยวกับเทคนิคการเพาะพันธุ์ปลา การเลี้ยงสัตว์ การประดิษฐ์จากวัสดุท้องถิ่น (กรมวิชาการ. 2544 : 21)

4.7 งานประชุมอบรมทางวิชาการ

งานประชุมอบรมทางวิชาการ หมายถึง กระบวนการสอน การให้การศึกษาให้ ความรู้ เพื่อให้มีความสามารถในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานประชุมอบรมทางวิชาการ ปฏิบัติงานดังนี้

1. จัดอบรมจริยธรรม ศิลธรรม
2. จัดอบรมประชุมสัมมนาการอนุรักษ์สถานที่และแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของท้องถิ่น
3. จัดประชุมอบรมทางวิชาการเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท้องถิ่น
4. จัดการประชุมอบรมทางวิชาการเกี่ยวกับการเผยแพร่เทคโนโลยีใหม่ๆ ในการประกอบอาชีพของท้องถิ่น

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยในประเทศ

ประยูรศรี เจียวกั๊ก (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของ โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดกระบี่ พบว่า ผู้บริหาร โรงเรียนและครูหัวหน้าฝ่ายวิชาการ มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของ โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถม ศึกษาจังหวัดกระบี่ ทั้ง 4 กลุ่ม เรียงตามลำดับมากที่สุด คือ 1) กลุ่มคณาจารย์ ความเชื่อ ความคิด ภาษาและหลักการที่เป็นพื้นฐานความรู้ 2) กลุ่มแนวความคิด หลักการปฏิบัติและเทคโนโลยีชาวบ้าน 3) กลุ่มศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี 4) กลุ่มการประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ส่วนใหญ่มีการนำมาใช้ในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน สำหรับปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตร พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาในเรื่องของการขาดแคลนงบประมาณ รองลงมาคือบุคลากรมีภาระงานมากเกินไป ไม่มีเวลาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการขาดแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

บุญเสริม เสนอนันดา (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา : กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านหลวง กรมสามัญศึกษา จังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ของ โรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาจำแนกได้เป็น 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ได้แก่ ผู้ปกครองของนักเรียนเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรหลานเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในเวลาเรียนและนอกเวลาเรียน ชุมชนรักและหวงแหน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน อยากให้มีการสืบทอดแก่คนรุ่นใหม่ให้มากขึ้น มีการรวมกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นเพื่อช่วยกันอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการมีเจตคติที่ดีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความรักหวงแหน มีความขยัน อดทน และมีความเพียรพยายามเอาใจใส่ การเรียนรู้เป็นอย่างดี โรงเรียนมีการกล่าวถึงการอนุรักษ์ สืบสาน และนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดการเรียนการสอนมากขึ้น ครูอาจารย์ตระหนักและเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น โรงเรียนเปิดประตูต้อนรับและให้บริการแก่ชุมชนมากขึ้น ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ได้แก่ การขยายตัวของ

สังคมเมืองเข้าสู่ชนบทเป็นไปอย่างรวดเร็ว ได้นำเอาค่านิยมทางวัตถุและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้อย่างแพร่หลาย ประชาชนมองเห็นประโยชน์หรือข้อดีที่ก่อให้เกิดความรวดเร็วและความง่ายแต่เพียงด้านเดียว แต่มิได้มองถึงผลเสียซึ่งจะมีตามมา สังคมยกย่องวัตถุเงินตรา มากกว่าคุณค่าหรือคุณความดีอย่างเช่นอดีต สังคมเกิดการแข่งขัน และนิยมการกู้หนี้ยืมสินมากขึ้น คนรุ่นใหม่มีเจตคติที่ไม่ดีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น บางส่วนถึงขั้นต่อต้านและขัดขวางบุตรหลานมิให้สนใจ ผู้นำส่งเสริมแต่ວາจาแต่ขาดความจริงจังในการสนับสนุน ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดหาคนที่พอมีอยู่ก็มักไม่ค่อยมีเวลาที่จะถ่ายทอดความรู้แก่บุตรหลาน ต้องประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงครอบครัวซึ่งมีค่าครองชีพสูงขึ้น สังคมเป็นผู้บริโภคมากกว่าเป็นผู้ผลิต นักเรียนพันธุ์ใหม่ที่ชอบความสะดวก ขาดความขยัน ขาดความอดทน สมารถสู้มีมากขึ้น โรงเรียนขาดความจริงจังในการส่งเสริมและสนับสนุน ไม่มีแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชัดเจน ผู้บริหารมีเวลาอยู่ประจำ โรงเรียนน้อย ครู-อาจารย์มีภาระงานมาก ไม่มีเวลาเอาใจใส่ติดตาม ครูมีการย้ายสับเปลี่ยนกันบ่อยทำให้การทำงานไม่ต่อเนื่อง

นพรัตน์ ทองแสง (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัย พบว่า โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหาร โรงเรียนในระดับมาก ข้าราชการครู ที่เพศต่างกันมีความคิดเห็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพบว่าข้าราชการครูชายเห็นว่าการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหาร โรงเรียนมากกว่าข้าราชการครูหญิง ข้าราชการครูที่มีสายปฏิบัติหน้าที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหาร โรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยรวมไม่แตกต่างกัน และข้าราชการครูที่มีปฏิบัติหน้าที่ใน โรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหาร โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอวารินชำราบขนาดกลางมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมากกว่า โรงเรียนขนาดใหญ่และ โรงเรียนขนาดกลางมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมากกว่า โรงเรียนขนาดเล็ก

อัจฉรา วิจิตรญาณพล (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการสร้างประมวลการสอน รายวิชา ท 051 ภาษากับวัฒนธรรมโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ตอนปลายในโรงเรียนทหารอากาศอนุสรณ์ จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัย พบว่า ประมวล การสอนรายวิชา ท 051 มีประสิทธิภาพ 82.97/76.10 สูงกว่าเกณฑ์ 70/70 ที่ตั้งไว้ ผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนโดยประมวลการสอนรายวิชา ท 051 ภาษากับวัฒนธรรม สูงกว่านักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และนักเรียนที่เรียนวิชา ท 051 ภาษา กับวัฒนธรรมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับดี

กนกวรรณ รุกขชาติ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาแนวโน้มนำการพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้านในศตวรรษหน้าที่ 21 เป็นการ วิจัยอนาคต ผลการวิจัย พบว่า หลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญา ชาวบ้านในศตวรรษที่ 21 มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะในการจัดการต่อชีวิต ทรัพยากร เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทยที่มีความสัมพันธ์ต่อชีวิต สังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพิ่มขึ้น และจะเป็นหลักสูตรที่ให้องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ตั้งแต่กำหนดวัตถุประสงค์ ไปจนถึงการประเมินผล เนื้อหาความรู้เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้เรียนและสอดคล้องกับชุมชน อย่างแท้จริง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดประสบการณ์ ตรง บทบาทของผู้สอนจะเป็นผู้นำด้านวิธีคิด วิธีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน การ เรียนการสอนที่มีการใช้สื่อเป็นของจริง สื่อที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติได้จริง การวัดและประเมินผล เป็นการประเมินจากการปฏิบัติได้จริง หลังจากเรียนรู้ไปแล้วสามารถนำสิ่งที่เรียน ไปใช้ใน ชีวิตประจำวันได้

ต่อศักดิ์ บุญเสื่อ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง สภาพและปัญหาการนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนตามทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดลพบุรี ผลการวิจัย พบว่า มีการดำเนินการด้านแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ร้อยละ 58.00 ด้านการพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่น ร้อยละ 60.03 และด้านการเสนอ ขอบรับการสนับสนุนงบประมาณ ร้อยละ 19.36 และยังพบว่า ที่ตั้งของโรงเรียนเป็นปัจจัย หนึ่งต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

เอกวรรณ น้าสันเทียะ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาการจัด การศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถม ศึกษาจังหวัดชัยภูมิ : กรณีศึกษากลุ่มไทยลาว ผลการวิจัย พบว่า แนวนโยบายกำหนดให้มี

การปรับปรุงระบบ หลักสูตร เนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ให้ผู้บริหารมีอำนาจนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการศึกษาพัฒนาให้ครุมีความรู้ความเข้าใจในการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ แนวทางปฏิบัติ กำหนดให้ทำข้อมูลแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งวิชาการ จัดทำหลักสูตรร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่น เน้นการปฏิบัติจริง โดยอาศัยเครือข่ายการเรียนรู้เนื้อหา การเรียนการสอน ส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นเนื้อหาในเรื่องความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คุณค่าความเชื่อระหว่างคนกับธรรมชาติ คุณค่าของคำสอน ขนบธรรมเนียมประเพณี การใช้แหล่งน้ำ และคุณค่าของศาสตร์ท้องถิ่น มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก วิธีถ่ายทอดส่วนใหญ่เน้นมีพระมาเทศนา ศึกษาแหล่งความรู้ในวัดและชุมชนและได้นำเนื้อหาจากรายการวิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ บทเรียนสำเร็จรูปและวารสารหรือสิ่งพิมพ์อื่น ๆ มาถ่ายทอดปัญหา โรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นด้านงบประมาณ มีปัญหาอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในประเด็นย่อยพบว่า มีปัญหาระดับมากในเรื่องขาดการรับรู้ในนโยบาย ขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดแคลนปราชญ์ท้องถิ่น ขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ ขาดการสนับสนุนงบประมาณ มีขั้นตอนมาก มีไม่เพียงพอ และขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานต้นสังกัด

รัศมี ทองบุตร (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัย พบว่า ในการกำหนดแนวทางการเรียนการสอนเพื่อสร้างและให้ตระหนักเห็นคุณค่าของท้องถิ่น ความรู้และความคิดของคนในท้องถิ่นจะต้องสนับสนุนให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ โดยใช้ทรัพยากรและแหล่งวิทยาการในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ ส่วนประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาที่นำมาใช้มาก คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อทางศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการใช้ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ด้านนันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ ด้านวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ และด้านวิทยาการ

ธิดารัตน์ พิมพ์ศรี (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ความต้องการและสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัย พบว่า มีความต้องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการ

จัดการเรียนการสอนมาก สภาพปัญหาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งด้านบุคลากร อุปกรณ์ งบประมาณ และการจัดการ

อุไรวรรณ บุญอรุณีพิทยุโย (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดลพบุรี ผลการวิจัย พบว่า การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ทั้ง 4 กลุ่ม โดยนำกลุ่มศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณี มาใช้มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มคติ ความคิด ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ กลุ่มแนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีชาวบ้าน และกลุ่มการประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเองตามลำดับ ลักษณะการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวใช้ในการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนมากที่สุด สำหรับเรื่องปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า มีปัญหาด้านงบประมาณอยู่ในระดับมาก รองลงมาคือปัญหาด้านความรู้ ส่วนการสัมภาษณ์ปราชญ์ผู้มีผลงานภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏผลเพิ่มเติมดังนี้ ปราชญ์เหล่านี้จัดเป็นกลุ่มแนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีชาวบ้านมากที่สุด และพบว่า มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาในลักษณะการเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งฝึกงานในชุมชน ในการนี้มีปัญหาบ้างเล็กน้อย ได้แก่ ระยะเวลาในการถ่ายทอดความรู้มีไม่เพียงพอ ปัญหานักเรียนขาดความสนใจ และงบประมาณในการสนับสนุนไม่เพียงพอ ตามลำดับ

สุเทพ ศรีระกิ้ง (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา พบว่า การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครราชสีมา พบว่า การกำหนดนโยบายใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในระดับมาก การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยรวม และรายด้าน 9 ด้าน ในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม การนำมาเป็นวิทยากร และการนำมาเป็นสื่อเพื่อการศึกษา อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ปัญหาด้านแหล่งข้อมูล ด้านการบริหารจัดการ และด้านบุคลากรอยู่ในระดับปานกลาง และผู้บริหารโรงเรียนที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบวิธีการใช้ พบว่า มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเป็นวิทยากรในด้านอุตสาหกรรม / หัตถกรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และการเป็นสื่อเพื่อการศึกษาในด้านปรัชญา ศาสนา ประเพณี และด้านโภชนาการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ฮาร์ริส (Harris, 1990 : 177-178) ได้ทำการศึกษา การยอมรับขนบธรรมเนียม พื้นที่กลุ่มชนผิวดำ และการเกษตรกรรมของโลกที่สาม ใน 12 โปรแกรมที่ประเทศจาไมก้า ศึกษาด้านความต้องการความรู้ด้านเกษตรกรรมจากผิวดำ ความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเป็นเจ้าของฟาร์มเล็กๆ การฝึกประสบการณ์ที่ได้จากการทำงานในพื้นที่กลุ่มชนผิวดำ ความรู้พื้นฐานและเทคนิควิธีที่ให้การพัฒนา โอกาสการพัฒนาแทนการตามหลังเทคโนโลยี พลังที่ก่อให้เกิดคุณลักษณะบนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ ความเหมาะสมในการทำฟาร์มเล็กๆ และขีดจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล โดยมีตัวบ่งชี้ที่จะทำให้สำเร็จคือ เทคนิควิธี นโยบายจาก ทางการ และกระบวนการทำการศึกษาด้วยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมข้อที่ค้นพบที่แสดงให้เห็นการประสบความสำเร็จของกระบวนการที่ได้รับการยอมรับ คือ ข้อปลุกย่อยที่จะนำไปสู่การรวมนโยบาย ที่ต้องยึดเหนี่ยวติดกับขนบธรรมเนียมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของกิจกรรมและสิ่งอื่น ๆ ประเด็นที่เป็นพลังที่ทำให้กลุ่มพื้นที่ชนผิวดำยอมรับ คือ การควบคุมเล็กน้อย มีอำนาจในการตัดสินใจสูง และมีทรัพยากรที่เพียงพอจึงจะประสบความสำเร็จของกิจกรรมในโครงการ

แฮคเคิล (Hackle, 1992 : 201) ได้ศึกษา ความคลั่งไคล้ และการซ่อนเร้นของผู้ที่มีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือกลุ่มด้าหลัง ความขัดแย้งระบบความยุติธรรมของเยาวชนใน เมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลียกับการปฏิบัติศาลเด็กและเยาวชนที่อื่น ๆ ในออสเตรเลียและ อเมริกาเหนือ ข้อเสนอแนะที่เมลเบิร์น มีระบบเงินเดือนของนักกฎหมายที่เหมาะสมมี ประสิทธิภาพให้คุณประโยชน์แก่ลูกค้า ในขณะที่ระบบอื่นให้คุณประโยชน์แก่นักกฎหมาย จากการทดสอบขั้นพื้นฐานในหนึ่งปี จากการสังเกตศาลเยาวชนในออสเตรเลีย มโนภาพ เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการเจาะลึกในกลุ่มตัวอย่าง ข้อถกเถียงที่เป็นภูมิหลังที่มีประสิทธิภาพ ดีกว่า เพราะสิ่งแวดล้อมของศาลเด็ก ห้องพิจารณาคดีของศาลชั้นต้น คุณลักษณะของ นักกฎหมาย ผู้ตัดสินคดี นักสังคมสงเคราะห์ และที่ปรึกษาการบริหาร

จากงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการปฏิบัติงานวิชาการ พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่ยังมีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย และโรงเรียนที่มีทำเลที่ตั้งและขนาดต่างกันได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านที่ประกอบอาชีพมาพัฒนา หลักสูตรในลักษณะปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริมแตกต่างกัน ดังนั้นผู้วิจัย

จึงสนใจที่ศึกษาตัวแปร โรงเรียนที่มีทำเลที่ตั้งและขนาดต่างกันในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการปฏิบัติงานวิชาการ เพื่อเป็นข้อมูลและสารสนเทศให้กับโรงเรียนหรือสถานศึกษาในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ซึ่งเป็นโอกาสสำคัญที่สถานศึกษาจะต้องนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการงานวิชาการ และในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้มีความเป็นไทย มีความรักในวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่หลักสูตรกำหนดทุกประการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY